

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΜΗΧΑΝΙΚΗ: ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ;
(Καθ. Jerome Lejeune, Μετάφρ. Άνδρ. Α. Στυλιανίδη)..... 33
- ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ (Β. Κ. Σταθάκη)..... 42
- Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ (Νικ. Σοϊλεντάκη)..... 49
- ΣΙΩΠΗΣ ΤΡΙΩΔΙΟ (ποίημα Φιλ. Καπάσογλου) 56
- ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΗΣΑΝ ΑΘΕΟΙ;
(Β. Χαραλαμποπούλου)..... 57
- ΜΗ ΣΕ ΓΕΛΟΥΝ (ποίημα Γ. Βερίτη)..... 61
- ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου τής Χ.Ε.Ε.)..... 62

ΕΤΟΣ 58οv

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1995

ΑΡΙΘ. 558

ΔΡΧ. 150

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς νέας χρονιάς, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ 1995, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «Ἀκτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

**Ἡ ἔτησία συνδρομὴ διὰ τὸ 1995
παραμένει ἡ ἰδία, δρχ. 1500.**

*

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1995

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 1500.

Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 18. Διὰ τὴν Κύπρο: £ 5,50.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἠμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 58ον

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1995

Άριθ. 558

ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΜΗΧΑΝΙΚΗ

Ποιά είναι ή κληρονομιά για την Οικογένεια;

Ο συγγραφέας του παρόντος άρθρου, Καθηγητής J. Lejeune, διεθνούς φήμης επιστήμονας, ήταν αυτός που ανακάλυψε την αιτία του Συνδρόμου Down, που ως γνωστό προκαλεί μιās μορφής διανοητική καθυστέρηση. Ο Lejeune είχε έντοπίσει την ύπαρξη ενός χρωμοσώματος επιπλέον στο 21ο ζευγάρι και αγωνιζόταν αδιάκοπα για την ανακάλυψη της θεραπείας της Τρισωμίας 21. Ο διακεκριμένος Γενετιστής υπήρξε υπερασπιστής του δικαιώματος κάθε ανθρώπου να έρθει στον κόσμο, ανεξάρτητα από την κατάσταση της υγείας του. Ήταν κορυφαίο στέλεχος της διεθνούς Κίνησης Pro-Life και πρόεδρος της Γαλλικής Ένωσης "Secours aux Futures Mères". Ειδικά για τα τρισωμικά παιδιά, είπε σε συνέντευξη του στην εφημερίδα "France Soir" το 1987: «Γνωρίζω περισσότερα από χίλια τέτοια με το μικρό τους όνομα και μπορώ να σάς πω ότι νοιώθουν το ίδιο εύτυχημένα όπως τα άλλα παιδιά, με την προϋπόθεση ότι δεν περιφρονούνται».

Ο εξαίρετος αυτός επιστήμονας και αληθινός άνθρωπος δεν βρισκείται πια ανάμεσά μας. Έφυγε για τον ουρανό στις 3 Απριλίου 1994, αφήνοντας δυσαναπλήρωτο κενό, αλλά και πολλές ευθύνες για τους φίλους και συνεργάτες και θαυμαστές του σ' όλο τον κόσμο.

1. Η Έμφύσηση της Ύλης

Στήν έρευνα που κάνει για την αλήθεια, ο βιολόγος ανακαλύπτει μιὰ διπλή μαρτυρία στα δύο άκρα της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους. Η μαρτυρία αυτή είναι σαφής: Το πνεύμα ζωογονεί την ύλη.

Πρώτα απ' όλα, ως πάροουμε τή μακρο- και μικρο-δομή του εγκεφάλου: Από το πιό πολύπλοκο συνδετικό δίκτυο που

μέχρι τώρα γνωρίζουμε πάνω στη Γη (το όποιο αποτελείται από 200.000 χιλιόμετρα μήκος, αν κανείς υπολογίσει τους νευροσωλήνες) μέχρι εκείνο το ασυνήθιστο παιχνίδι των συνάψεων που προκαλεί μιὰ ροή ατόμων που καταβροχθίζονται από την μεμβράνη υποδοχής, όταν μιὰ κύστη εκρήγνυται και εκλύει ένα χημικό καταλύτη.

Κατά παράδοξο τρόπο ή μηχανή μας με τὸ νὰ ἀποβάλλει τὸ τυχαῖο καὶ νὰ κρατᾷ μόνο τὸ συναγόμενο σημεῖο λόγου, συνιστᾷ ἓνα μετρητὴ ἀτόμων με ἀπίστευτὴ ταχύτητα. Στὴ σύναψη τὴν ἴδια, τὰ άτομα περνοῦν ἓνα κάθε φορὰ σὲ καθένα ἀπὸ τὰ κανάλια. Ὁ μικρὸς δαίμων τοῦ Maxwell βρίσκεται στὴ δάση αὐτοῦ τοῦ συστήματος ποῦ ξεδιαλύνει καὶ βάζει τάξη στὸ σύμπαν.

Μὲ ἀκόμα πιὸ θαυμαστὸ τρόπο, ή πιὸ μικρὴ σκέψη πιέζει τὴ σκανδάλη γι' αὐτὴ τὴ ροή τῶν ἰόντων καὶ αὐτὴ τὴν ἀσυνήθιστὴ καταμέτρηση ἀτόμων. Τὸ πνεῦμα πράγματι ἐμψυχώνει τὴν ὕλη.

Στὸ πρῶτο ξεκίνημα, ὅταν μιὰ ὑπαρξη ἀρχίζει τὴν καριέρα της, ἐκεῖνη ποῦ —με ἐξαιρέση τὰ ἀτυχήματα— ὑπαγορεύει ὅλες τὶς ιδιότητές της εἶναι ή γενετικὴ πληροφορία. Σύμφωνα με τὸν προσφιλὴ τύπο τῶν Μαθηματικῶν, τὸ ὄν ποῦ καλεῖται στὴ ζωὴ μειώνεται στὴν ἀπλούστατή του ἔκφραση¹. Ἡ γλώσσα φυσικὰ ἔχει ἐξαιρετικὰ μικρύνει. Στὸ κεφάλι ἐνὸς σπερματοζωαρίου, ὑπάρχει ἓνα γραμμικὸ μέτρο τοῦ D.N.A. Ἄν ἓνας συγκεντρώσει ὅλα τὰ μόρια τοῦ D.N.A. τὰ ὁποῖα θὰ καθορίσουν κάθε μία καὶ ὅλες μαζί τὶς ιδιότητες καθενὸς καὶ ὄλων μαζί τῶν πέντε δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων, ποῦ θὰ μᾶς ἀντικαταστήσουν πάνω σ' αὐτὸν τὸν πλανήτη, τὸ σύνολο τῆς ὕλης θὰ εἶναι ἴσο περίπου με δύο δισκία ἀσπιδίνης.

Ἐκεῖνο ποῦ γνωρίζουμε, πέραν πάσης δυνατῆς ἀμφιβολίας, εἶναι ὅτι ὅλες οἱ ἀναγκαῖες καὶ ἐπαρκεῖς πληροφορίες εἶναι παρούσες ἀπὸ τὴ γονιμοποίηση, δηλαδή ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ οἱ πληροφορίες ποῦ μεταφέρονται ἀπὸ τὸ σπερματοζῶριο καὶ ἐκεῖνες ποῦ μεταφέρονται ἀπὸ τὸ ὠάριο ἐνώνονται στὸ ζυγωτὸ.

Αὐτὴ ή ιδέα ὅτι τὸ πνεῦμα ζωογονεῖ τὴν ὕλη εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο καταγραμμένη στὴν γλώσσα μας τὴν ἴδια. Χρησιμοποιοῦμε τὴν ἴδια λέξη γιὰ μιὰν ιδέα ποῦ μᾶς ἔρχεται στὸ μυαλὸ καὶ γιὰ ἓνα

ὄν ποῦ ἔρχεται στὴν ὑπαρξη. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις μιλοῦμε γιὰ σύλληψη. Αὐτὸ δὲν γίνεται ἐξαιτίας τοῦ φτωχοῦ λεξιλογίου μας, ἀλλὰ εἶναι μιὰ σιωπηρὴ ἀναγνώριση, ἂν θὰ μπορούσα νὰ τὸ θέσω ἔτσι, τοῦ γεγονότος ὅτι στὸ πρῶτο ξεκίνημα, ψυχὴ καὶ σῶμα, πνεῦμα καὶ ὕλη, εἶναι τόσο συνδεδεμένα μεταξύ τους, ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ μιλοῦμε γιὰ τὸ ἓνα χωρὶς ν' ἀναφερόμαστε καὶ στὸ ἄλλο.

Αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ νὰ σκεφτοῦμε τὴν πρώτη ὑποχρέωση τοῦ βιολόγου: νὰ ἐξηγήσει στοὺς συγχρόνους του ὅτι ή μοριακὴ βιολογία ἀποκλείει ἐντελῶς τὸν Καρτεσιανὸ Δυαλισμὸ, σύμφωνα με τὸν ὁποῖο ὑπάρχει στὴ μιὰ πλευρὰ τὸ πνεῦμα καὶ στὴν ἄλλη τὸ σῶμα. Ζῶσα ὕλη δὲν ὑπάρχει ὑπάρχει μόνο ἐμψυχωμένο σῶμα, ἀλλὰ ἐμψυχωμένο ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση.

Ἄμεσως προβάλλει ἀπὸ μόνο του τὸ ἐρώτημα: Ὑπάρχουν Ὀδηγίες Χρήσεως αὐτῆς τῆς ἀνθρώπινης φύσης; Ὑπάρχει φυσικὴ ἠθικὴ; Ἐκθέτοντας τὶς σκέψεις μου με μεγάλο σεβασμὸ, ἂν καὶ κάπως ἀπτόμα, θὰ ἔλεγα ὅτι ὁ Δεκάλογος εἶναι τὸ ἐγχειρίδιο Χρήστη καὶ οἱ Ἐντολές τῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁδηγίες γιὰ τὴν συντήρηση τῆς ἀνθρώπινης φύσης.

Ὅμως θὰ πρέπει καταρχὴν ἓνας νὰ ἀποδείξει ὅτι ὑπάρχει πράγματι ἀνθρώπινη φύση. Αὐτὸ ἀμφισβητήθηκε με πάθος. Τὸ νὰ μιλάς γιὰ ἀνθρώπινη φύση σήμερα δὲν εἶναι τῆς μόδας καί, ὄχι πολλὰ χρόνια πρὶν, προσποιούνταν κάποιοι ὅτι ἀποδείκνυαν ὅτι ή ἀνθρώπινη κατάσταση ἦταν, στὴν πραγματικότητα, μονάχα ἓνα εἶδος σύμβασης ποῦ συνομολογεῖ μιὰ κοινωνία, καὶ ή ὁποία διαφέρει σὲ μιὰν ἄλλη, χωρὶς νὰ ὑπάρχει τρόπος νὰ γνωρίζουμε ποῖα εἶναι ή καλή.

Ἄν ὑπάρχει φυσικὴ ἠθικὴ θὰ ἦταν συνετὸ νὰ συμμορφωνόμαστε μ' αὐτὴ, ὄχι γιὰ νὰ κατευθύνουμε τὴν Ἐπιστὴμη (διότι ή φυσικὴ ἠθικὴ ἀποτελεῖ ή ἴδια ἀντικείμενο τῆς ἐπιστῆμης), ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ

νά ἐλέγχουμε τίς χρήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ νά ἀποφασίζουμε γιά τίς τεχνικές ἐφαρμογές τῶν γνώσεών μας καὶ πῶς νά τίς χρησιμοποιοῦμε σωστά. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι πράγματι τὸ Δένδρο τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ. Παράγει τόσο καλοὺς ὅσο καὶ πονηροὺς καρπούς. Ὅλη μας ἡ εὐθύνη ὡς ἐπιστημόνων εἶναι νά συλλέγουμε τοὺς καλοὺς καρπούς καὶ νά μὴν προσφέρουμε τοὺς πονηροὺς στοὺς συγχρόνους μας καὶ στοὺς ἀπογόνους μας.

2. Ἀπὸ τὴν Ἀνθρώπινη Φύση στὴν Φυσικὴ Ἡθικὴ

Βέβαια εἶναι δύσκολο νά ὀρίσουμε τὴν ἀνθρώπινη φύση· παραταῦτα, πρέπει νά προσπαθήσουμε νά συλλάβουμε τὴν ἐννοιά της. Γιὰ ἓναν γενετιστὴ, ὅπως ἐγώ, τὸ πρῶτο βῆμα εἶναι ἀπλῶς νά πει: «Λοιπὸν, γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα ὅτι αὐτὸ τὸ τρομακτικὸ γενετικὸ μήνυμα, 10^{11} βάσεων στὸ DNA, ἀντιστοιχεῖ μὲ μιὰ φαινομενικὴ ποσότητα πληροφοριῶν. Ἐπιπλέον, γνωρίζουμε ὅτι ἐξαιτίας ἀκριβῶς αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἔχει ἰδὸ συλληφθὲν ὄν εἶναι ἀνθρώπινο. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ πιὸ σύγχρονη καὶ ἀντικειμενικὴ μοριακὴ Γενετικὴ θὰ μπορούσε νά συνοψισθεῖ σὲ μιὰ πρόχειρη παράφραση τῆς ἀρχῆς τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου: «Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε τὸ μήνυμα. Τὸ μήνυμα αὐτὸ ὀρισκόταν στὴ ζωὴ καὶ τὸ μήνυμα αὐτὸ ἦταν ζωὴ· καὶ ἂν τὸ μήνυμα αὐτὸ εἶναι ἀνθρώπινο μήνυμα, τότε, αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι ἀνθρώπινη». Βέβαια, ἓνας πρέπει νά ξεδιαλύνει αὐτὸ τὸ μήνυμα καὶ αὐτὸ ἤδη βρίσκεται σὲ ἐξέλιξη, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νά μπεῖ σὲ καθαρὰ τεχνικὲς λεπτομέρειες γιά τὸ πῶς διαβάζονται αὐτοὶ οἱ ἀσυνήθιστοι Πίνακες τοῦ Νόμου τῆς ζωῆς ποὺ εἶναι καταγραμμένοι στὸ DNA μας.

Θὰ ἦταν, ἐντούτοις, ἐντελῶς ἀνεπαρκὲς νά λαμβάνουμε ὑπόψη μόνον τὸ DNA. Τὸ DNA μοιάζει μὲ μαγνητοταινία στὴν ὁποία ἔχει ἐγγραφεῖ ἡ συμφωνία τῆς ζωῆς,

ἀλλὰ δὲν πρέπει ποτέ νά λησμονοῦμε ὅτι τὸ ὑπόλοιπο γονιμοποιημένο κύτταρο μοιάζει μὲ τὸ μαγνητόφωνο τὸ ὁποῖο θὰ ξεδιαλύνει τὸν κώδικα καὶ θὰ παίξει τὴ συμφωνία. Ὅταν μιλοῦμε γιά τὴν ποσότητα τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἐκφράζεται σὲ bits, αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον ὅτι ἔχει ἐγγραφεῖ στὴν ταινία, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔχει νά κάμει μὲ τὸ μηχανήμα ποὺ διαβάσει τὴν ταινία καὶ ἐκτελεῖ αὐτὸ ποὺ ἐκεῖνη σημαίνει.

Λοιπὸν δὲν ἐμπλέκονται μονάχα κάπου 10^{10} μὲ 10^{13} bits, ἀλλὰ ἓνας πραγματικὰ τρομακτικὸς ἀριθμὸς ποὺ γιά τὴν ὥρα κανεὶς δὲν μπορεῖ νά ἀναφέρει μὲ ἀκρίβεια².

Ἡ πρώτη, τότε, σκέψη εἶναι ἓνας γενετικὸς ὀρισμὸς τῆς ὑπαρξης. Γιὰ τὴ δεύτερη σκέψη πρέπει νά ἐπιστρέψουμε στὶς παρατηρήσεις ποὺ κάναμε στὴν ἀρχὴ γιά τὸν ἐγκέφαλο. Αὐτὸ ποὺ χρειάζεται νά κάμει ἓνας εἶναι νά μετακινήσει τὸν κρανιακὸ θόλο γιά νά βρεῖ στὸν ἀνθρώπο τίς μετωπικὲς περιοχὲς καὶ τίς ζῶνες Broca καὶ Wernicke, οἱ ὁποῖες ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὰ πρωτεύοντα (ζῶα). Αὐτὲς οἱ ζῶνες εἶναι ἀναγκαῖες γιά τὸν ἑναρθερο λόγο καὶ τὴν ἐμφυτὴ σκέψη.

Χωρὶς νά εἰσέρχεται ἓνας στὴν συγκριτικὴ νευροανατομία, μπορεῖ ἴσως νά κάμει μιὰν πρόχειρη ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἀρκετὰ πειστικὴ παρατήρηση. Ταξιδεύω πολὺ καὶ ὁπουδήποτε πηγαίνω ὑπάρχουν δύο ἐξαιρετικὰ διδακτικοὶ χώροι ποὺ μοῦ ἀρέσει νά ἐπισκέπτομαι – τὸ πανεπιστήμιο καὶ ὁ ζωολογικὸς κήπος. Στὰ πανεπιστήμια, συχνὰ ἔχω συναντήσει ξακουστοὺς συναδέλφους ποὺ κουνοῦν τὰ γεμάτα γνώσεις κεφάλια τους καὶ διερωτῶνται ἂν, ὅταν ἔχει λεχθεῖ καὶ γίνεῖ τὸ κάθετι, τὰ παιδιά τους ὅταν ἦταν πολὺ μικρὰ δὲν ἦταν κάποιου εἶδους ζῶα. Στὸ ζωολογικὸ κήπο, ἐντούτοις, δὲν ἔχω δεῖ ποτέ συνάντηση χιμπατζήδων ποὺ νά διερωτῶνται, ὅταν τὸ καθετὶ ἔχει γίνεῖ (καὶ δὲν ἔχει λεχθεῖ!), κατὰ πόσο τὰ παιδιά τους κά-

ποια μέρα δὲν θὰ ἀναπτυχθοῦν σὲ φοιτη-
τὲς Πανεπιστήμιου!

Ἄφου μιλοῦμε γιὰ ζωολογικὸ κῆπο,
γιατὶ νὰ μὴν πᾶμε στὴν Αὐστραλία; Ἐκεῖ
κάτω θὰ μπορούσε νὰ συναντήσουμε μάλ-
λον ἀνόητα δίποδα γιὰ τὰ ὁποῖα φαίνε-
ται ἐντελῶς φυσικὸ νὰ κάμνουν ἔκτρωση
τὰ μωρὰ τους —ἐννοῶ τὰ καγκουρῶ— καὶ
γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ ἀκριβῆς τὰ Καγκουρῶ-
Βασιλιάς, πού ἔχουν περίπου τὸ μέγεθος
ἐνὸς ἀνθρώπου.

Στὴν ἡλικία τῶν δύο μηνῶν, τὸ μωρὸ-
Βασιλιάς, δυὸ ἑκατοστόμετρα μῆκος, υφί-
σταται ἔκτρωση. Μοιάζει μὲ μικρὸ σάν-
τουϊτς μὲ ἓνα νύχι σὲ καθένα ἀπὸ τὰ
μικροσκοπικά του ἄκρα. Δὲν ξέρεي πού
βρίσκεται ὁ μητρικὸς θύλακας (οὔτε ἂν
ὑπάρχει καθόλου), ἀλλὰ νοιώθει τὴ βαρύ-
τητα. Σκαρφαλώνει πρὸς τὰ πάνω, μέσα
στὴ γούνα, κι ἂν ἡ μητέρα-καγκουρῶ στα-
θεῖ ἀκίνητη θὰ κατορθώσει νὰ φτάσει τὸ
θύλακα καὶ νὰ πηδήξει μέσα σ' αὐτόν.
Στὴ συνέχεια, μὲ ἄνεση, θὰ βάλει στὸ σιόμα
του μιὰ μικροσκοπικὴ θηλὴ καὶ θ' ἀρχίσει
ν' ἀναπτύσσεται γιὰ ἑφτά μῆνες ἀκόμη.

Τὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ μητέρα-
καγκουρῶ θὰ τὸ ἀφήσει νὰ κάμει κάτι
τέτοιο. Δὲν θ' ἄφηνε ὅποιοδήποτε ἄλλο
πλάσμα νὰ ἐγκατασταθεῖ στὸν θύλακά της!
Προφανῶς ἡ ἀναγνώριση τοῦ μικροσκο-
πικοῦ σάντουϊτς ὡς καγκουρῶ εἶναι κατὰ
κάποιο τρόπο γραμμὴν στὸ νευρικό της
σύστημα.

Ἄν ἡ φύση μπῆκε στὸν κόπο νὰ διχ-
τυώσει τὸν πενιχρὸ ἐγκέφαλο μιᾶς μητέ-
ρας-καγκουρῶ, ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ
ἀναγνωρίζει τὴ φύση τοῦ καγκουρῶ στὸ
μικρὸ της, δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω ὅτι οἱ
λόγιοι μὲ τὸ ἓνα καὶ μισὸ λίτρο ἐγκεφά-
λου τους δὲν ἔχουν ἐφοδιασθεῖ μὲ τὴν
ικανότητα τῆς ἀναγνώρισης τῆς ἀνθρώπι-
νης ἀξιοπρέπειας τοῦ ἐλάχιστου σὲ μέγε-
θος ἀνθρώπου!

Ὅσον ἀφορᾷ ἐμένα, καταλήγω ὅτι ἡ
ἀνθρώπινη φύση εἶναι φανερὴ σ' ὄλους.
Σ' αὐτὸ τὸν πλανήτη, ὁ ἄνθρωπος εἶναι

τὸ μόνο δημιούργημα πού διερωτᾶται ἀπὸ
πού ἔρχεται, ποιὸς εἶναι καὶ «τί ἔχει κά-
νει γιὰ τὸν ἀδελφό του». Εἶναι τὸ μόνο
πού ἀνακαλύπτει (καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχή),
ὅτι ὑπάρχει σύνδεση μεταξὺ τοῦ πάθους
τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ
εἴδους του. Ὁ πιὸ προικισμένος ἢ ὁ πιὸ
ἐκπαιδευμένος χιμπατζῆς ποτὲ δὲν εἶχε
οὔτε θὰ μάθει ὅτι ὑπάρχει σύνδεση με-
ταξὺ τῆς σεξουαλικῆς συνάφειας καὶ τῆς
ἐμφάνισης ἐννιά μῆνες ἀργότερα μιᾶς μι-
κρῆς μαίμουσ πού τοῦ μοιάζει. Ὁ ἄνθρω-
πος πάντοτε τὸ γνώριζε. Οἱ εἰδωλολάτρες
πολὺ ὀρθὰ παρίσταναν τὸ θεὸ τοῦ ἔρωτα
μὲ τὴ μορφή ἐνὸς παιδιοῦ. Αὐτὴ ἡ ἰδιο-
μορφία, αὐτὴ ἡ γνώση, ἡ ὁποία εἶναι,
ὅπως ἦταν, γενετικὰ γραμμὴν στὴν καρ-
διὰ τοῦ ἀνθρώπου δίνει στὴ συμπεριφορὰ
του, καὶ ἰδιαίτερα στὴν ἐρωτικὴ του συμ-
περιφορὰ, μιὰν ἀξιοπρέπεια πού δὲν ὑπάρ-
χει οἰὸ ὑπόλοιπο τοῦ ζωντανοῦ κόσμου.

Ἄν κάποιος συμφωνεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ
ὑπάρξει φυσικὴ ἠθικὴ συνεπάγεται αὐτό-
ματα ὅτι τὸ ν' ἀποσυνδέεις τὸν ἔρωτα
ἀπὸ τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί ἀπὸ τὸν ἔρωτα
εἶναι σφάλμα μεθόδου. Ἄπ' αὐτὸ βγαίνει
ὅτι εἶναι ἀπόλυτα φυσικὴ ἡ συνταγὴ τῆς
ἀδιάκοπης ἀποχῆς στὴν παρθενικὴ ἀγα-
μία καὶ ἡ περιοδικὴ ἐγκράτεια στὸν εὐτυ-
χιμένο γάμο. Ἄν ἡ μονογαμία ἀνταπο-
κρίνεται πράγματι στὴν ἀνθρώπινη φύση
καὶ ἂν ἡ ἠθικὴ δίδει στὸν σύζυγο τὸ προ-
νόμιο νὰ εἶναι ὁ μόνος ἐξουσιοδοτημένος
νὰ ἐναποθέτει ἀναπαραγωγικά κύτταρα
στὸν ἐσώτερο ναό, δηλαδὴ στὸ σῶμα τῆς
συζύγου, τότε ἓνας καταλήγει ἐντελῶς
ἀβίαστα σὲ θεμελιώδεις ἠθικὲς σκέψεις.
Ἡ ἀντισύλληψη, ἡ ὁποία σημαίνει νὰ κά-
νεις ἔρωτα χωρὶς νὰ κάνεις παιδιά· ἡ ἐξω-
σωματικὴ γονιμοποίηση πού σημαίνει νὰ
κάνεις τὸ παιδί χωρὶς νὰ κάνεις ἔρωτα· ἡ
ἔκτρωση πού σημαίνει νὰ ξεκάνεις τὸ παιδί·
καὶ ἡ πορνογραφία, πού σημαίνει τὸ χά-
λασμα τοῦ ἔρωτα, δὲν συμβιβάζονται μὲ
τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν ἡ
τεχνολογία μᾶς καθιστᾷ ἰκανοὺς νὰ ἐξου-

σιάζουμε τὸ πολὺ μικρὸ ἀνθρώπινο ὄν, τὸ ἔμβρυο, ποὺ μπορεῖ νὰ διαμορφωθεῖ σ' ἕναν ἡμι-ἀλχημικὸ σωλῆνα, καὶ ἀκόμα νὰ ἐπαναφερθεῖ ἀπὸ τὴν κατάσταση ψύξης, αὐτὴ ἢ φυσικὴ ἢ θηκικὴ διδάσκει ὅτι ὅσο μικρὸ καὶ νὰ εἶναι, ὅσο εὐθραυστο καὶ νὰ εἶναι, τὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο εἶναι μέλος τοῦ εἶδους μας καὶ ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ τυγχάνει προστασίας ἀπὸ κάθε ἐκμετάλλευση. Δὲν εἶναι ἐμπόρευμα γιὰ νὰ μπαίνει στὴν ἀτάκτως ψυξὴ καὶ νὰ ξεπαγώνει κατὰ βούληση. Δὲν εἶναι καταναλωτικὸ ἀγαθὸ γιὰ πώληση ἢ ἀνταλλαγὴ. Εἶναι μὲ ἀπόλυτὴ ἀκρίβεια ὁ γείτονάς μας, ὁ ὁμοίός μας, ἡ σάρκα ἀπὸ τὴν σάρκα μας.

3. Ἐμπόδιο ἢ Προστασία;

Πρέπει τώρα νὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο αὐτὴ ἢ θηκικὴ, ἀμετάβλητη διὰ μέσου τῶν αἰώνων, προκαλεῖ φασαρία στοὺς ἐρευνητές. Δηλαδή, εἶναι ἕνα ἀτυχὲς ταμποῦ ἢ, ἀντίθετα, ἕνας πολὺτιμος ὁδηγός; Δὲν θὰ προσποιούμενοι ὅτι θὰ δώσω μὴν a priori ἀπάντηση. Μᾶλλον θὰ ἐξετάσω τρία παραδείγματα:

A. Σεβασμὸς τοῦ ζευγαριοῦ

Ἡ συζυγικὴ πράξις εἶναι ὁ μόνος φυσικὸς τρόπος ἐναπόθεσης τῶν ἀνδρικών ἀναπαραγωγικῶν κυττάρων μέσα στὸ γυναικεῖο σῶμα, μέσω τῆς ἔνωσης τῶν δύο προσώπων. Αὐτὴ ἢ φυσικὴ ἔνωση, ἢ ὁποῖα μόνη καθιστᾷ ἰσχύουσα καὶ ὀριστικὴ τὴν δέσμευση τῶν προσώπων, εἶναι μιὰ ἐπιθυμητὴ καὶ σκοπιμὴ πράξις τῶν συζύγων.

Ἡ γονιμοποίηση τοῦ ὠαρίου ἀπὸ τὸ σπέρμα, τελικὰ θὰ λάβει χώραν ὕστερα ἀπὸ μερικὲς ὥρες, ἀλλὰ ἢ ἔνωση τῶν ἀναπαραγωγικῶν κυττάρων εἶναι τότε συνέπεια τῆς φυσιολογίας τοῦ σώματος καὶ ὑπερβαίνει τὸν συνειδητὸ καὶ σκοπιμὸ ἔλεγχο τῶν συζύγων.

Ἐπάρχει μιὰ θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀνδρικών γαμετῶν (μὲ τὴν ἔνωση προσώπων, δηλαδή τὴν ἐρωτικὴν πράξις) καὶ τῆς γονιμοποίη-

σης τοῦ ὠαρίου (στὸ κυτταρικὸ ἐπίπεδο). Συνεπῶς, ἂν ὁ τεχνολόγος μεταφέρει τοὺς γαμέτες ὑποκαθιστᾷ τὸν σύζυγο καί, μέσω μιᾶς σύριγγας, κάνει τὴν πράξις ποὺ ἀπὸ τὴ φύση ἀνήκει στὴν ἔνωση τῶν προσώπων. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ, ὑπάρχει substitutio personarum (ὑποκατάσταση προσώπων).

Ἀντίθετα, ὅταν ὁ τεχνολόγος ἀπομακρύνει ἕνα ἐμπόδιο ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἔνωση τῶν ἀναπαραγωγικῶν κυττάρων ἢ ἐλαφρύνει μιὰν ὁρμονικὴ δυσκολία ἢ ὅτιδήποτε ἄλλο ἐμποδίζει τὴν γονιμότητα, ἐπιτυγχάνει adjutorium naturae (βοήθεια τῆς φύσεως), ποὺ εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ σκοπὸς τῆς Ἰατρικῆς.

Αὐτὴ ἢ λειτουργικὴ διάκρισις, δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀκαδημαϊκὴ. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφερθῶ σὲ μιὰ γυναίκα στὴν ὁποία μόλις εἶχε ἐμφυτευθεῖ τὸ ἔμβρυο, ὕστερα ἀπὸ ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση. Εἶναι κάπως σόκιν πιθανῶς, ἀλλὰ ἀρκετὰ διαφωτιστικὸ. Ὁ ἀναισθησιολόγος, ὁ βιολόγος καὶ ὁ γυναικολόγος πραγματοποίησαν τὴν ἐπέμβασις σὲ μιὰ ὑποβλητικὴ ἀτμόσφαιρα, ἐπενδυμένη μὲ ἀπαλὴ μουσικὴ. Μερικὰ λεπτὰ ἀργότερα, στὸν ταραγμένον τῆς σύζυγο ποὺ ρωτοῦσε πῶς ἐγίνε αὐτὸ, ἢ μέλλουσα μητέρα ἀπάντησε ἀπότομα, «Ἐκαμα ἔρωτα μὲ τοὺς τρεῖς!»

Μιὰ ρεαλιστικὴ ἢ πιὸ σωστὰ ὑπερρεαλιστικὴ περιγραφή (ποὺ μόνον μιὰ γυναίκα μποροῦσε νὰ ἀνακαλύψει) τῆς substitutio personarum, στὴν ὁποία ἀναφεθήκαμε προηγουμένως!

Μένει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ συνέπειες τῆς ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης εἶναι τρομαχτικὲς γιὰ τὸ ἀνθρώπινο ἔμβρυο: ὁ τεχνολόγος ποὺ τὸ τρέφει γιὰ δύο ἢ τρεῖς μέρες στὸν ἐκκολαπτήρα ἢ τὸ διατηρεῖ στὴν βαθεῖα κατάψυξις σὲ ὑγρὸ ἄζωτο γιὰ χρόνια, εἶναι, στὴν πραγματικότητα, τὸ μόνον πρόσωπο ποὺ ἔχει πραγματικὴ γονικὴ ἐξουσία πάνω του. Ἀπ' ἐδῶ διακρίνονται ὅλοι οἱ κίνδυνοι ἐκμετάλλευσης, ὅλες οἱ διεστραμμένες κακομεταχειρίσεις ποὺ

ἤδη ἐφευρέθηκαν ἢ ἀκόμα ξεπερνοῦν κάθε φαντασία!

Ἀντίθετα, τὸ παιδί πού συλλαμβάνεται in corpore materno προστατεύεται ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἐπιθέσεις, ἀπὸ αὐτὸ τὸν ἴδιο τὸν χώρο τῆς σύλληψής του. Ἡ μήτρα δὲν ἀποτελεῖ μονάχα καταφύγιο ἀσύγκριτα πρὸ ἐξοπλισμένο χημικὰ καὶ ἀπὸ ἀποψη φυσιολογίας ἀπὸ τὸ πρὸ τελειοποιημένο ἐργαστήριο, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ μυστικός ναὸς εἶναι πιθανῶς ὁ μόνος χώρος πού πραγματικὰ σχεδιάστηκε γιὰ τὸν ἐρχομὸ στὸν κόσμον ἐνὸς νέου ἀνθρώπου, πού ἔχει προορισμὸ τὴν αἰωνιότητα.

Ὁ ὄρος «μυστικός ναὸς» δὲν εἶναι καθαρὴ μεταφορικὴ ποίηση, ὅπως ἔμαθα στὴν Ἰαπωνία. Ἡ Σεβαστὴ Ἡγουμένη τῶν Ἀδελφῶν¹ κοντὰ στὴ Χιροσίμα μού ἀνέφερε ὅτι στὴν Κινεζικὴ γραφὴ, ἡ μήτρα ὀρίζεται μὲ δύο «Conjjs». Τὸ ἓνα σημαίνει «ναὸς», τὸ ἄλλο «κρυμμένος». Ὅταν οἱ ἀνθρώποι θέλουν νὰ ποῦν μιὰν ἀληθινὴ ἱστορία, ἀδιάφορο ἂν μιλᾶνε Γαλλικά, Ἀγγλικά ἢ Ἰαπωνικά, ὅταν πρόκειται νὰ ἀπεικονίσουν τὸν χώρον ὅπου ἀρχίζει ἡ περιπέτεια τῆς ζωῆς, φτάνουν σὲ δύο ἔννοιες: μυστικός καὶ ἱερός.

Ἄν μποροῦσα νὰ προτείνω μιὰν ἀποψη, θὰ ὑπέθετα ὅτι τὸ μακρὸ ταξίδι ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς μητέρας πού προϋποτίθεται ἀπὸ τὴν in vitro γονιμοποίηση, δὲν συνιστᾷ λύση εὐνοϊκῆ. Ἡ πρόοδος στὴν *adjutorium naturae* θὰ τὴν καταστήσει μιὰν ἀπρηχαιωμένη, ἀνεπιθύμητη καὶ ἀχρείαστη περιπλοκῆ. Θὰ ἐμφανιστοῦν δύο σχολές: Ἡ μιὰ θὰ πολεμᾷ τὴν στειρότητα μὲ τὴν Πλαστικὴ, τὰ μοσχεύματα, τὴν μοριακὴ Βιολογία ἢ ὅ,τι ἄλλο. Ἡ ἄλλη θὰ ἀκολουθεῖ ἐπίμονα τὴν ἐξωσωματικὴ γονιμοποίηση. Ὅμως ὁ ἀπροκάλυπτος ὁτόχος τῆς δὲν θὰ εἶναι ἡ μάχη ἐναντίον τῆς στειρότητας, ἀλλὰ ἡ ἐτσιθελικὴ κυριαρχία ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ.

Β. Σεβασμὸς τοῦ ἐμβρύου

Μιλώντας γιὰ σεβασμὸ τοῦ ἐμβρύου ἐννοῶ τοῦ ἀνθρώπινου ἐμβρύου. Μήπως

αὐτὸ ἀποτελεῖ ἓνα ταμποῦ πού καθυστερεῖ τὴν ἔρευνα; Δὲ νομίζω. Ἡ ἱστορία τῶν περασμένων τριῶν χρόνων εἶναι πολὺ διαφωτιστικὴ πάνω σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο.

Τρία χρόνια πρὶν¹¹, οἱ συνάδελφοί μου στὴν Ἀγγλία προσπάθησαν νὰ ψηφιστεῖ ἓνας νόμος πού θὰ ἐπέτρεπε τὴν πειραματικὴ χρῆση τῶν ἀνθρωπίνων ἐμβρύων πού δὲν ἦταν μεγαλύτερα τῶν 14 ἡμερῶν. Εἶχα τὴν τιμὴ νὰ ἐμφανιστῶ ἐνώπιον τοῦ Βρετανικοῦ Κοινοβουλίου γιὰ νὰ δώσω τὴ γνώμη ἐνὸς γενετιστῆ. Τὸ τί εἶχε προταθεῖ ἦταν τὸ ἑξῆς:

«Ἄν μᾶς δώσετε τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιοῦμε ἐμβρυα 14 ἡμερῶν, θὰ μελετήσουμε διάφορες ἀσθένειες καὶ θ' ἀποκτήσουμε γνώσεις πού θὰ μᾶς ὀδηγήσουν πιθανῶς στὴν θεραπεία τῆς διανοητικῆς καθυστέρησης, τῆς κυστικῆς ἰνώσεως τοῦ παγκρέατος, τῆς μυϊκῆς δυστροφίας, τῆς Τρισωμίας 21 καὶ τῆς αἰμοφιλίας».

Στὴν κατάθεσή μου, ἤμουν ὑποχρεωμένος νὰ παρατηρήσω –χρησιμοποιώντας αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα– ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε ἓνας νὰ μελετήσει σ' ἓνα ἐμβρυο 14 ἡμερῶν μιὰν ἀνωμαλία στὸν ἐγκέφαλο πού δὲν εἶχε ἀκόμα διαμορφωθεῖ, οὔτε δυσχέρειες στὴν πήξη τοῦ αἵματος (π.χ. αἰμοφιλία), ἐπειδὴ τὰ ὄργανα πού σχηματίζουν αἰμοσφαίρια δὲν ἔχουν ἀκόμα διαφοροποιηθεῖ, οὔτε μιὰν ἀνωμαλία τῶν μυῶν, πού θὰ ἐμφανιστοῦν μιὰν ἐβδομάδα μόλις ἀργότερα. Τελικά, τὸ σχέδιο μὲ κανένα τρόπο δὲν καθιστοῦσε ἓναν ἱκανὸ νὰ ἐπεξεργαστεῖ μιὰ λογικὴ βάση γιὰ νὰ πει ὅτι αὐτὰ τὰ πειράματα εἶναι ἐπιστημονικὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀπολύτως ἀπαραίτητα γιὰ τὴ μελέτη τῶν πέντε ἀσθενειῶν. Μπορῶ νὰ σᾶς ἀναφέρω –καὶ αὐτὸ εἶναι ἀστεῖο– ὅτι αὐτὴ ἡ ἔξαιρετικὰ ἀπλὴ παρέμβασή μου ἔγινε δεχτὴ μὲ πολὺ ἀσχημοτρόπο. Τὸ ἐβδομαδιαῖο ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ «Nature», τιλοφόρησε τὸ θέμα «Μιὰ Γαλλικὴ ἐπιτροπὴ πάνω στὴ Βρετανία». Κάτι πού πραγματικὰ σοκάρε. Τὸ «Nature» προχώρησε μέχρι τὸ σημεῖο νὰ

προσφέρει μιὰ δωρεάν συνδρομή σ' ὅποιον μποροῦσε νὰ προμηθεύσει ἓνα ἐρευνητικό πρόγραμμα πού νὰ ἀποδεικνύει τὸ ἐσφαλμένο τῶν ὄσων εἶχα πει. Αὐτὸ συνέβη πρὶν τρία χρόνια. Τὸ "Nature" δὲν ἔχει δημοσιεύσει κάτι τέτοιο, καὶ ἀπ' ὅσο γνωρίζω κανένας δὲν ἔχει πάρει δωρεάν τὴν ἐξαιρετικὴ αὐτὴ ἐπιστημονικὴ ἐκδοσὴ.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν χρειάστηκε νὰ ἀνακατέψουμε τὰ ἀνθρώπινα ὄντα. Διότι στὸ διάστημα τῶν χρόνων αὐτῶν, τὸ γονίδιο τῆς κυστικῆς ἰνώσεως ἔχει ἀνακαλυφθεῖ. Τὸ γονίδιο τῆς μυικῆς δυστροφίας ἔχει ὑποστῆ κλωνοποίηση καὶ ἡ πρωτεΐνη πού παράγει, ἡ δυστροφίνη, εἶναι τώρα γνωστὴ. Μεγάλῃ πρόοδος ἔχει πραγματοποιηθεῖ ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατανόηση τῆς Τρισωμίας 21 καὶ τῆς αἰμοφιλίας. Ἡ Γενετικὴ Μηχανικὴ ἔχει κατασκευάσει τὸν ἀντι-αίμοφιλικὸ παράγοντα σὲ τεχνητὰ ἐλεγχόμενα βακτήρια, δεσμεύοντας ἓνα πιθανὸ μέσο μετάδοσης τοῦ AIDS. Ὅλα αὐτὰ χωρὶς νὰ θλάψουμε τὴ ζωὴ ἔστω ἑνὸς πρῶμου ἀνθρώπινου ὄντος.

Τὶ ὅμως ἔχουμε νὰ ποῦμε γιὰ τὰ κατεψυγμένα ἔμβρυα: Συσσωρεύονται κατὰ χιλιάδες σ' ἓνα ντεπόζιτο βαθείας κατάψυξης. Ἡ χαμηλὴ θερμοκρασία ὀδηγεῖ τὸ χρόνο σὲ στασιμότητα. Τὰ συλληφθέντα ὄντα εἶναι ἀβόηθητα, συγκεντρωμένα σ' ἓναν ἐχθρικό χῶρο, ὅπου ἀκόμα καὶ ὁ χρόνος ἔχει συλληφθεῖ: τέτοια εἶναι ἡ κατάσταση τῶν πρῶμων ἀνθρώπων σ' ἓνα **Δοχεῖο** Συγκέντρωσης^{III}. Ὅχι **Στρατόπεδο** Συγκέντρωσης. Τὰ Στρατόπεδα Συγκέντρωσης ἦταν ἓνα μέσο γιὰ νὰ ἐπιταχύνονται φοβεροὶ θάνατοι: τὰ **Δοχεῖα** Συγκέντρωσης εἶναι ἓνα μέσο γιὰ ἐπιβράδυνση τῆς ζωῆς μὲ φοβερὸ τρόπο.

Σήμερα οἱ ἄνθρωποι διερωτῶνται τί νὰ κάνουν μὲ τὰ κατεψυγμένα ἔμβρυα. Νὰ τὰ σκοτώσουν; Ἡ νὰ τὰ κρατήσουν γιὰ σκοποὺς πειραμάτων; Τὰ ἴδια αὐτὰ ἐρωτήματα διατυπώθηκαν πενήντα χρόνια πρὶν σ' ἄλλες περιοχές.

Ἡ μόνη ἀπάντηση πού μπορεῖ νὰ

δοθεῖ εἶναι πολὺ ἀπλή. Τὰ Δοχεῖα Συγκέντρωσης πρέπει νὰ ἀπαγορευτοῦν μιὰ **γιὰ πάντα**.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ἐπιτρέψτε μου νὰ παραθέσω ἀπλῶς μιὰ φράση ἀπὸ τοὺς συναδέλφους μας τοῦ Ἰνστιτούτου Max Planck πού ἐγράψαν (στὸ "Nature"):

«Ἡ κατάχρηση αὐτῶν τῶν τεχνικῶν μέσω πειραμάτων μὲ ἀνθρώπινα ἔμβρυα (καὶ προ-ἔμβρυα, ἂν ἓνας θεωρεῖ ἓνα ἔμβρυο πού δὲν ἔχει ἐμφυτευθεῖ στὴ μήτρα ὡς μὴ ἔμβρυο), πρέπει νὰ καταδικαστοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα».

Ἡ δῆλωση αὐτὴ ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή της πρὶν μερικοὺς μῆνες καὶ ἔνοιωσα ἀνακούφιση ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι οἱ ἐπιστήμονες σὲ μιὰ χώρα, ὅπου τὸ διεστραμμένο δόγμα τῶν Ναζι κάποτε ἐπιβλήθηκε μὲ νόμο, ἀποκαθιστοῦν τὴν ἀξιοπρέπεια στὴν Βιολογία. Ὡς ἐντιμὸς ὑπηρετῆς τῆς Ἰατρικῆς, ἡ Βιολογία πρέπει νὰ βρῆσκει τὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀσθενοῦς, καὶ δὲν πρέπει ποτὲ ξανά νὰ τὸν μεταχειριστεῖ ὡς πειραματόζωο.

Γ. Ὁ Σεβασμὸς τῆς Ἀνθρωπότητος

Ἄν ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀνθρώπινη φύση δὲν ἀποτελεῖ ἐμπόδιο στὴν ἐρευνα, εἶναι προστασία; Τεῖνω νὰ τὸ δεχτῶ. Θὰ πάρω ἓνα πολὺ πρόσφατο παράδειγμα, πού εἶναι ὑπὸ συζήτηση στὸ παρὸν στάδιο^{IV}—τὸ ἐκτροπικό χάπι Ru486. Πρόκειται γιὰ ἀντιπρογεστερόνη, ἓνα πλαστὸ κλειδί πού μπλοκάρει τὴ θέση στὴν ὁποία ἡ προγεστερόνη, ἡ ὁρμόνη πού εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πρόοδο τῆς ἐγκυμοσύνης, φυσιολογικὰ ἐνεργεῖ. Μὲ τεχνικοὺς ὄρους, τὸ προϊόν αὐτὸ λέγεται Mifepristone, μιλώντας πρακτικὰ, αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο ἐξειδικευμένο ἀνθρωπο-κτόνο. Κάποιος μπορεῖ νὰ φανταστεῖ, χωρὶς ὁποιοδήποτε σφάλμα στοὺς ὑπολογισμούς, ὅτι ἂν τὸ προϊόν μπει στὴν ἀγορὰ, θὰ σκοτώνει κάθε χρόνο περισσότερους ἀνθρώπους ἀπ' ὅσους σκοτώθηκαν ἀπὸ τοὺς Χίτλερ, Στάλιν καὶ Μάο Τσέ Τούγκ μαζί.

Τὸ νὰ ἐξαλείψουμε τοὺς πολὺ πολὺ

μικρούς ανθρώπους με ένα δίδυμο πυρομαχικό (άντι-προγεστερόνη για δηλητηρίαση και προσταγλαδίνη για αποβολή) σημαίνει ακριβώς πώς άρχισαμε το χημικό πόλεμο έναντιόν της ανθρωπότητας!

4. Η Όδός, η Αλήθεια και η Ζωή

Παρά ταύτα, παραμένει ένα ακόμα έρωτήμα. Η δύναμή μας καθημερινά αυξάνει. Έτοιμαζόμαστε να φτιάξουμε νέα όντα (βακτήρια, φυτά, ζώα) με τρόπους άλλους από τη φυσική ή τεχνητή επιλογή. Με αυτό ακριβώς το γεγονός έτοιμαζόμαστε με βεβαιότητα να τροποποιήσουμε τον προορισμό του ανθρώπου, προτού ίσως ο ίδιος τροποποιήσει τον έαυτό του. Δεν γνωρίζω αν θα καταστούμε ικανοί, κατά τη διάρκεια της ζωής μας, να τροποποιήσουμε τον ανθρώπινο εγκέφαλο, αλλά κανείς δεν μπορεί να αποδείξει ότι αυτό θα είναι πάντα αδύνατο. Έν συντομία, όσο πάει θα γινόμαστε όλο και πιο δυνατοί. Η βιολογική βόμβα είναι πιθανώς πιο επικίνδυνη για την ανθρωπότητα από την θερμο-πυρηνική. Εφόσον έτσι θα έχουν τα πράγματα θα χρειαστούμε πράγματι κάτι για να μās καθοδηγήσει. Θα είναι αναγκαίο να καθιερώσουμε ή να ανακαλύψουμε εκ νέου έναν όρο αναφορᾶς. Ποιός μπορεί να πει αν αυτό θα είναι καλό ή κακό; Ποιός θα μās διδάξει αυτό το πράγμα;

Κατά την άσκηση του επαγγέλματός μου ως γιατρού και γενετιστή, τέτοια έρωτήματα αναφύονται κάθε μέρα.

Βέβαια, θα υπάρχουν πάντα κάποιοι που θα εισηγούνται να αλλάζουμε ήθικη κάθε φορά που κάποια καινοτομία φαίνεται να την χρειάζεται ή η έκλυση των ήθων την υποδεικνύει. Η μέθοδος αυτή δεν έχει μέλλον διότι δεν μπορεί να υπερκεράσει την αποφασιστικής σημασίας δυσκολία: «*Η Τεχνολογία είναι συσσωρευτική, ή σοφία όχι*».

Λοιπόν τί μās απομένει; Η ίδια ή σοφία: «*Ό,τι έχετε κάμει στους ελαχίστους*

μου, το έχετε κάμει σε Μένα». Αν οι ειδικοί θυμούνται αυτό το πράγμα, ή Έπιστήμη θα παραμένει ο έντιμος υπηρέτης της ανθρώπινης οικογένειας. Αν το ξεχνούν, αν ξεχνούν ότι υπάρχει πάνω απ' όλα μια υπερφυσική ήθικη, όλα θα τρέμουν μπροστά σε μια διεστραμμένη Βιολογία.

JEROME LEJEUNE

Καθηγητής της Κυτταρογενετικής
στο Πανεπιστήμιο τών Παρισίων
Μετάφραση:
ΑΝΔΡΕΑ ΑΘΗΝ. ΣΤΥΛΙΑΝΙΔΗ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

Οι υποσημειώσεις που έχουν αραβικό αριθμό ανήκουν στον μακαριστό Καθηγητή. Όσες σημειώνονται με λατινικούς αριθμούς είναι του Μεταφραστή.

1. Σημειώστε ότι ή «ουσία» εδώ προηγείται της «ύπαρξης». Πράγματι, το κωδικοποιημένο μήνυμα του DNA θα μεταγραφεί στο RNA, το οποίο στη συνέχεια θα συκολληθεί. Κατά δεύτερο λόγο, οι πρωτεΐνες που αποτελούν τά μηχανικά έργα του κυττάρου, θα κτιστούν σε συμφωνία με τον κώδικα του αγγελιαφόρου RNA. Δεδομένης της μεταφραστικής μηχανής (του κυτοπλάσματος) από τη μια και της συνταγής του DNA από την άλλη, θα μπορούσε κάποιος να γνωρίζει, επακριβώς, την «ουσία» του νέου όντος ακόμα προτού αυτή εκφραστεί, δηλαδή, ακόμα προτού ή «ύπαρξη» των ιδιοτήτων του γίνει αναγνωρίσιμη.
2. Ακόμα κι αν μια μέρα ο τρομαχτικός αυτός αριθμός υπολογιζόταν (και δεν υπάρχει θεωρητικός λόγος γιατί να μην καταστεί δυνατό), θα παρέμενε ή μεγάλη δυσκολία άλυτη από την θεωρία της πληροφόρησης. Όταν το μήκος ενός μηνύματος έχει μετρηθεί, ένας δεν έχει μετρήσει τί «σημασία» του. Το να επαναλαμβάναμε χωρίς σφάλμα τέτοιες μεταβλητές όπως «μπλα μπλα μπλα», «ραν ταν πλαν», και άλλες, θα χρειαζόταν ποσότητα πληροφοριών στο DNA ίση με ένα συννέτο του Πετράρχη! Η «ποσότητα» των πληροφοριών στο DNA ενός χιμπαντζή συγκρίνεται μ' εκείνη που υπάρχει στο DNA του ανθρώπου, αλλά είναι έντελως δέβαιο ότι το DNA του ανθρώπου λέει κάτι περισσότερο: καθότι ο άνθρωπος μιλά.
3. Η γελοία παρατήρηση ότι ή ήθικη είναι μια άρρωστεια τοποθετημένη στη βάση των έσωρούχων φανερώνει άγνοια της νευροανατομίας.

Ἡ ἐγκεφαλικὴ προβολὴ τῶν γενετικῶν ὀργάνων εἶναι στὸ ἀνώτερο ἄκρο τῆς ρωγμῆς Rolando στὴν διημισφαιρικὴ ἐπιφάνεια, πολὺ κοντὰ στὸ σύστημα τῶν ἄκρων. Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ γεννητικὰ ὄργανα εἶναι ἡ μόνη σωματικὴ ἐκφραση ποὺ θρῖσκειται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ κέντρο τῶν συναισθημάτων ποὺ μᾶς κινοῦν: ἐκείνων ποὺ στοχεύουν στὴν διατήρηση τοῦ ὄντος (πείνα, δίψα, ἐπιθετικότητα) καὶ ἐκείνων ποὺ στοχεύουν στὴν διατήρηση τοῦ εἶδους (ἀναπαραγωγή, προστασία τῶν νέων, ἀγάπη). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἴμαστε κατασκευασμένοι μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε οἰδιόποτε ἀφορᾶ τῆ γενετήσια σφαῖρα ἐμπλέκει ἄμεσα τὴν ἠθικὴ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε ἓνα νεολογισμό. Ἀπ' αὐτὸ συνάγεται ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ κυριαρχήσουμε στὴν συγκινησιακὴ συμπεριφορὰ, ἂν ἡ θέληση δὲν διατάζει ἐπίσης καὶ ἴσως πρῶτα ἀπ' ὅλα, συνειδητὴ καὶ σκόπιμη γενετήσια συμπεριφορὰ.

- I. Ὁ Καθηγητὴς Lejeune ὑπῆρξε πιστὸ μέλος τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐδῶ ἀναφέρεται σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γυναικεῖα μοναχικὰ τάγματα, ποὺ ἐργάζονται στὴν Ἰαπωνία ἱεραποστολικά.
- II. Τὸ παρὸν κείμενο ἀποτελεῖ ὁμιλία ποὺ ἐξεφώνησε ὁ μακαριστὸς Καθηγητὴς στὶς 11 Φεβρουαρίου 1989, στὴν 10' Ἐτήσια Γενικὴ Συνέλευση τῆς Βρετανικῆς Ὁργάνωσης "Family and Youth Concern". Συνεπῶς στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Lejeune ἀναφέρεται σὲ γεγονὸς τοῦ 1986.
- III. Ἐδῶ ὁ ὁμιλητὴς κάνει λογοπαίγνιο. Στὰ ἀγγλικά τὸ Στρατόπεδο Συγκέντρωσης λέγεται

Concentration Camp, ἐνῶ τὸ Δοχεῖο Συγκέντρωσης Concentration Can.

- IV. Ὅσον ἀφορᾶ τὸ ἐκτρωτικὸ χάπι Ru-486, αὐτὸ κατασκευάστηκε στὴ Γαλλία ἀπὸ τὴν Ἑταιρία Roussel-Uclaf, ἀλλὰ ἀποφασίστηκε νὰ μὴν πλασαριστῆι στὴν ἀγορὰ τῶν Η.Π.Α. ἀπὸ φόβο μήπως οἱ ὀργανώσεις Ὑπὲρ τῆς Ζωῆς μοιχοκότουν τὰ ἄλλα τῆς προϊόντα. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1994 μὴ ἐρευνητικὴ ὁμάδα πέτυχε νὰ πάρει ἄδεια ἀπὸ τὴν κατασκευαστρία Ἑταιρία γιὰ νὰ τὸ παράγει στὴν Ἀμερικὴ. Αὐτὴ τὴν ὥρα προσπαθοῦν νὰ θροῦν φαρμακοβιομηχανία γιὰ νὰ ἀρχίσουν τὴν κανονικὴ παραγωγή. Πάντως τὸ χάπι αὐτὸ προκαλεῖ μεγάλῃ αἰμορραγία ποὺ εὐκολὰ μπορεῖ νὰ θέσει σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ. Εἶναι ἀποτελεσματικὸ μόνον μέχρι τὴν ἔκτη ἢ ἑβδομῆ ἑβδομάδα ἐγκυμοσύνης. Ὅταν δοῦν, χρειάζεται μὴ ἐξέταση γιὰ νὰ διασφαλιστῆι ὅτι δὲν συνδέθῃ μόλυνση καὶ ὅτι ἡ ἐκτρωση συμπληρώθηκε, ποὺ σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχουν ὑπολείμματα τοῦ παιδιοῦ στὴ μητέρα. Ἄν δὲν δράσει καὶ ἡ ἐγκυμοσύνη συνεχιστῆι, ὑπάρχει ἡ πιθανότητα οσοβάρων ἐλλείψεων στὰ νεογέννητα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ, οἱ κλινικὲς στὴ Γαλλία ποὺ προσφέρουν ἐκτρώσεις μὲ Ru-486 ζητοῦν ἀπὸ τὴ μητέρα νὰ ὑπογράψῃ μὴ φόρμα στὴν ὁποία δέχεται νὰ ὑποστῆ χειρουργικὴ ἐκτρωση ἂν τὸ Ru-486 ἀποτύχει, ἐξαλείφοντας ἔτσι τὴν πιθανότητα τῆς κλινικῆς νὰ βρεθῆι ἐκτεθειμένη γιὰ ὅποια ἐλαττωματικὴ γέννηση.

Ἡ ἐγγραφὴ νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς «Ἀκτῖνας» εἶναι ἓνα πνευματικὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἡμποροῦμε νὰ ἐπιτελέσωμε ὅλοι, μὲ μικρὰν προσπάθειαν.

ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

(Προβλήματα χριστιανικής γνωσιολογίας)

Β' ΜΕΡΟΣ

Ζ'

Ἡ μεσαιωνική Φιλοσοφία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ σκέψη Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τοῦ Αὐγουστίνου στὸ ἀποκορύφωμά της, δηλαδή ἡ φιλοσοφική Θεολογία. Οἱ δύο αὐτοὶ στοχαστὲς ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ νεοπλατωνισμοῦ ἄσκησαν βαθειὰ ἐπίδραση στὴν ἐν γένει Δυτική Θεολογία καὶ ἰδιαίτερα στὴν μεσαιωνική. Τὸ κύριον θέμα γιὰ τὴν θεολογία τοῦ Μεσαίωνα εἶναι τὸ περὶ Θεοῦ ἐρώτημα, τόσον τὸ περὶ ὑπάρξεως ὅσον καὶ περὶ τῆς οὐσίας Αὐτοῦ. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀναζητοῦνται ποικίλοι τρόποι προσβάσεως καὶ ἀποκτήσεως δεβαιότητος εἴτε διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας (μυστική θεολογία), εἴτε διὰ τῆς ἔξω φύσεως (φυσική θεολογία). Στὴν προβληματική αὐτὴν ἐμπλέκονται πίστη καὶ λογική, ἡ σχέση καὶ ἡ θέση τῶν ὁποίων ἀξιολογοῦνται ποικιλοτρόπως ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε θεολογοῦντες. Ἔτσι σὲ μερικὸς ἐξ αὐτῶν παρατηρεῖται μιὰ τάση ἀυτονομήσεως τῆς λογικῆς ἔναντι τῆς πίστεως καὶ ἀποδοχῆς διττῆς γνώσεως τῆς ἀλήθειας, πὺ ἀποκτᾶται ἀφ' ἐνὸς μὲ τὴν λογική καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν πίστη. Ἄλλοι πάλι ἀπορρίπτουν κάθε ἀυτονομία τῆς Φιλοσοφίας καὶ ὑποτάσσουν αὐτὴν στὴν ἀυθεντία τῆς Πίστεως, θεωροῦντες τὴν σχέση τῆς Φιλοσοφίας πρὸς τὴν Θεολογία ὡς σχέση «*Θεραπεινίδας πρὸς τὴν Κυρία της*». Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς Θεολόγους τοῦ Μεσαίωνα κρατοῦν μιὰ μέση στάση ἔναντι τῆς Φιλοσοφίας ἀποδίδοντας σὲ αὐτὴν μιὰ σχετική ἀυτοτέλεια καὶ μερική γνώση τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία βρῖσκει τὸ πλήρωμά της

στὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ θεϊαν Ἀποκάλυψη. Συγχρόνως δὲ ἡ λογική, στὸν χῶρο τῆς πίστεως δὲν ἀχρηστεύεται ἀλλὰ μὲ τὴν ὀρθὴ ἀξιοποίησή της μέσα στὸ Φῶς τῆς θεϊας Ἀποκαλύψεως συντελεῖ στὴν κατανόηση καὶ ἐρμηνεία τῶν θεϊων ἀληθειῶν, ἔτσι ὥστε αὐτὲς νὰ ἀποτελοῦν καρπὸν ὄχι ἀπλῶς μιᾶς ψιλῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ βαθειᾶς ἐπιγνώσεως.

Αὐτὲς οἱ διαφοροποιημένες τάσεις εἶδαν τὸ φῶς περισσότερο στὴν Δύση, ὅπου ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα ἀκούστηκαν φωνές, πὺ ἔβαλαν τὸν ὀρθὸ λόγον παραπάνω ἀπὸ τὴν ἀυθεντία τῶν ἱερῶν κειμένων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ὁ Ἐριγένης ὁ Σκῶτος τὸν Θ' αἰῶνα, ὁ Ἀβελάρδος καὶ ὁ Ἰωάννης τοῦ Σάλωμπερου τὸν ΙΒ' αἰῶνα στηριζόμενοι μᾶλλον στὴν ἐλεύθερη φιλοσοφική σκέψη ἀναζήτησαν στὸν ὀρθὸ λόγον τὴν κατοχύρωση τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν. Ὁ ὀρθὸς λόγος —κατ' αὐτούς— εἶναι ἡ βάση καὶ γι' αὐτὸ ἀκόμη τὸ δόγμα καὶ ὅτι ἡ ἀυθεντία (ὁποιαδήποτε προσώπων ἢ κειμένων, ἄρα καὶ τῆς ἱερᾶς γραμματείας) ἔχει τὴν πηγὴ τῆς —ἐὰν τὴν ἔχει— μόνον στὴν λογική, ἐνῶ ἡ λογική δὲν πηγάζει ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀυθεντία.

Παράλληλα μὲ τὴν τάση αὐτὴν, πὺ προῆλθε ἀπὸ πνεύματα φιλοσοφικά πὺ ἀνήκαν στὴν δυτικὴ Ἐκκλησία, στὸν ΙΓ' αἰῶνα σημειώνεται καὶ ἡ εἰσβολὴ τῆς ἀραβικῆς φιλοσοφίας, πὺ εἶχε μαζὶ καὶ μὲ τὴν φιλοσοφική σκέψη σημαινόντων Ἑβραίων ἐπηρεάσει κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ τὴν χριστιανική διανόηση τῶν Ἰσπανῶν μὲ τὴν ἐξτρεμιστικὴ τῆς λογικῆς.

Συγκεκριμένα κύριος ἐκπρόσωπος

αὐτοῦ τοῦ πνεύματος ἦταν ἓνα τέκνον τῶν Ἀράβων τῆς Ἰσπανίας, γνωστός στήν ἱστορία μέ τὸ ὄνομα Ἀβερρόης (1126-1198). Διακρίθηκε ὡς γιατρός, ἀλλά ἦταν συνάμα καί βαθύς γνώστης τῆς Ἀριστοτέλειας διδασκαλίας καί ἔγινε ὁ σπουδαιότερος σχολιαστής τῶν χρόνων ἐκείνων τοῦ Σταγειρίτη φιλοσόφου. Ὁ Ἀβερρόης πού εἶχε μελετήσει τὸ Κοράνιο καί τὴν Βίβλο—χωρίς νὰ ἀρνηθεῖ ρητὰ τὸ κύρος τους—ὄχι μόνον ἔθεσε τὸν ὀρθὸ λόγον ἐπάνω ἀπὸ τὰ δόγματα, ἀλλὰ ξεχώρισε πέρα γιὰ πέρα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἀρνήθηκε τὴν δημιουργία ἀπὸ τὸν Θεὸν τοῦ κόσμου, ὁ ὅποιος εἶναι τὸ ἴδιο ἀναρχος ὅπως καί ὁ Θεὸς καί ἀνέπτυξε μία σειρά συλλογισμῶν μέ πανθειστική χροιά, πού προετοίμασε τὸν δρόμον γιὰ τὸν Σπινόζα.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ ΙΓ' αἰώνας ἦταν στήν εὐρωπαϊκὴ Δύση ὁ αἰώνας τῶν μεγάλων πνευματικῶν πειρασμῶν. Ὁ Ἀβερρόης καί ὁ Ἀριστοτελισμὸς του εἶχαν κάνει πολλοὺς σοφοὺς—στὸ Παρίσι, στήν Μπολῶνια, στήν Πάδοβα— νὰ ἀμφισβητήσουν τὰ δόγματα, νὰ ξεχωρίσουν τοὺς φυσικοὺς νόμους ἀπὸ τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ, νὰ φθάσουν ὡς τὴν ἀθεΐα.

Ἀπέναντι σὲ αὐτὰ τὰ ρεύματα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἔπρεπε νὰ ἀντιδράσει καί εὗρεκε ἓναν ἔξυπνον πρὸς αὐτὸ τρόπο. Ἐχρησιμοποίησε τὸν ἴδιον τὸν Ἀριστοτέλη. Σὲ ἓνα αἰῶνα πού διψοῦσε γιὰ λογικὴ, γιὰ ἀποδείξεις ἀπτές, γιὰ πειράματα, σκέφθηκε ἡ Ἐκκλησία ὅτι ἔπρεπε νὰ στηρίξει τὴν διδασκαλία της καί νὰ τὴν κάνει συμβατὴ μέ τὸν ὀρθὸ λόγον. Καί κατέφυγε πρὸς τοῦτο στήν Ἀριστοτελικὴν λογικὴν. Τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ ἀνέλαβαν νὰ τὸ πραγματοποιήσουν ὁ Ἀλβέρτος φὸν Μπόλσαϊτ καί ὁ μέγας καί περισσότερο γνωστός, ὁ μαθητὴς του Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης (1225-1274).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, εἶχε προηγηθεῖ πέντε αἰῶνες ἐνωρίτερα στήν Ἀνατολή, ἡ χρῆσις τῆς λογικῆς καί τῆς ὄντολογίας τοῦ Ἀριστοτέλη

σὴν θεολογικὴν σκέψιν ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό, ὁ ὅποιος δικαιολόγησε τὴν ἐνέργειάν του αὐτὴν μέ τὴν ἀρχὴν ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι θεραπαινίδα τῆς θεολογίας. Στὸ βασικὸ του ἔργον ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης ἔχει ἐπηρεασθεῖ σημαντικὰ ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ «Πηγὴ τῆς Γνώσεως», ὁ ὅποιος ὅμως ἐτηροῦσε ὅπως ἡ ἐν γένει Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία στάση ἐπιφυλακτικὴ ἀπέναντι στὸν ἄκρατον ἀριστοτελισμό. Ἀντίθετα ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης ἐχώρισε σὲ οὐσιαστικὴν συγχώνευση τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας μέ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, χρησιμοποιοῦντας μᾶλλον τὴν πρώτην ὡς ἐπιστημονικὴν τεχνικὴν σὴν λογικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν δογμάτων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον εἶναι ἀντίθετον σὴν θεολογικὴν παράδοσιν τῆς Ἀνατολῆς ἀλλὰ καί τῶν αὐγουστινιάζοντων δυτικῶν θεολόγων.

Παρὰ τὸν νοησιαρχικὸν καὶ ἀριστοτελίζοντα χαρακτήρα τῆς Θεολογικῆς Γνωσιολογίας τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Σχολαστικὴ Θεολογία γενικῶς, ἐκτὸς τῆς «φυσικῆς θεολογίας», προβάλλει καί τὴν «ἀποκεκαλυμμένην θεολογίαν». Ἄν ἡ πρώτη στηρίζεται σὲ ἀνθρώπινον λογικὸν καί σὲ ἀνθρώπινες γνωστικὰς δυνάμεις καί ὀδηγεῖ σὲ ἀλήθειαν τοῦ «φυσικοῦ φωτός», ἡ δευτέρη ὀδηγεῖ σὲ ἀλήθειαν τῆς Θεΐας Ἀποκαλύψεως καί τοῦ «ὑπερφυσικοῦ φωτός» χρησιμοποιοῦσα ὡς στηρίγματα τὴν «φυσικὴν θεολογίαν». Ἡ Σχολαστικὴ Θεολογία χρησιμοποιοῦσα πολλὰ στοιχεῖα τῆς πατερικῆς παραδόσεως δὲν παραγνωρίζει ὅτι «βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι...» (Α' Κορινθ. ιγ' 12).

«Ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης προβάλλει τὴν ἐνδείξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ στὰ πλαίσια τῆς «φυσικῆς θεολογίας» πού στηρίζεται σὴν Γνωσιολογίαν τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐφ' ὅσον, ἐκτὸς τῆς γνώσεως πού ἀποκτοῦμε μέ τὴν αἰσθήσιν, ὑπάρχει μό-

νον ή γνώση πού δημιουργείται με την διάνοια, τὰ ἀντικείμενα τῆς Θρησκείας, ὡς ὑπεραισθητά, μποροῦν νά εἶναι ἀντικείμενα μόνον τῆς γνώσεως, πού ἀποκτᾶται με τήν διάνοια. Ἔτσι ἡ θρησκευτική γνώση, κατὰ τόν Ἀριστοτέλη, ταυτίζεται πρὸς τήν λογική γνώση. Ἡ διδασκαλία αὐτή γίνεται δεκτὴ ἀπὸ τόν Θωμᾶ τὸν Ἀκινάτη, πού ἐπίσης διδάσκει ὅτι οἱ πηγές τῆς γνώσεως εἶναι δύο: ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ οἱ αἰσθήσεις. Ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς δὲν εἶναι προσιτὸς στὶς αἰσθήσεις ἄρα Αὐτὸς εἶναι ἀντικείμενον τῆς λογικῆς μόνον γνώσεως. Ἀλλὰ ἐπειδὴ, σύμφωνα πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς Ἐμπειριοκρατίας, πού κατ' οὐσίαν υἰοθετεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς Σχολαστικούς: «Πποτε δὲν ὑπάρχει στή νόηση, πού δὲν ὑπῆρξε προηγουμένως στήν αἴσθηση», ἡ διάνοια ἀντλεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπὸ τὶς κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεις. Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ πρέπει νά προκύψει ἐκ τῶν προσιτῶν στήν ἐμπειρία μας δημιουργημάτων Του. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔμμεσα λογικὴ καὶ θεωρητικὴ γνώση, πού ὁρμάται ἀπὸ τὸν δεδομένο στήν ἐμπειρία μας κόσμο καὶ ἀνάγεται στὸν Θεὸν ὡς πρώτη αἰτία. Ἔτσι λοιπόν, σύμφωνα με τήν διδασκαλία τῶν σχολαστικῶν, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νά ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὰ ἔργα Του, μολοντί ἐξ αὐτοῦ ἀδυνατοῦμε νά γνωρίσουμε τελείως τὸν Θεὸν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσία»⁶.

Ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης βάσει τῶν ἀρχῶν αὐτῶν παρουσίασε τὶς πέντε κλασσικὲς «ἐνδείξεις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τὶς πέντε ὁδοὺς πρὸς τὸν Θεόν», οἱ ὁποῖες ἀνάγονται ἐν πολλοῖς σὲ ἰδέες πού ἀνευρίσκονται στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἡ ἰδέα α) τῆς ἀναζητήσεως τοῦ πρώτου κινουίντος, πού νά αἰτιολογεῖ τὸ γεγονός τῆς κινήσεως στὸ φυσικὸ σύμπαν β) τῆς παραδοχῆς μιᾶς πρώτης αἰτίας στήν ἀδιάκοπη ἀλυσίδα τῶν αἰτιατῶν καὶ αἰτίων καὶ γ) τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ὄντος πού νά μὴ ἔχει ἀρχή, τὸ ὁποῖο ὅμως ἔχει συνάμα τὸν λόγο τῆς ὑπάρξεώς του εἰς ἑαυτὸ καὶ

συγχρόνως εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως ὅλων τῶν ἄλλων ὄντων, ὅλες αὐτὲς οἱ ἰδέες συνιστοῦν στήν οὐσία μιᾶς ἐνδείξεως, ἡ ὁποία ἀργότερα ὀνομάστηκε κοσμολογική. Ἀριστοτελικὴ ἰδέα ἀναγόμενῃ ὅμως σὲ πλατωνικὲς ρίζες, τὴν ὁποία συναντοῦμε καὶ στὰ ἔργα τοῦ Ἀνγουστίνου καὶ τοῦ Ἀνσέλμου τοῦ Κανταβριγίας (1033-1109), εἶναι ἐπίσης ἡ ἐνδείξη ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία πίσω ἀπὸ τὶς βαθμίδες τῆς τελειότητος τῶν ὄντων καὶ τῶν ἀγαθῶν στὸν κόσμο ὑφίσταται ἡ ὑψίστη τελειότητα τοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία ἐκεῖνα συμμετέχουν. Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ θεμέλιο καὶ ἡ αἰτία ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Τέλος ἡ πέμπτη ἐνδείξη, ἡ τελολογικὴ, ἡ ὁποία εἶναι περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς κοσμολογικῆς ἐνδείξεως κατὰ συλλογιστικὸν τρόπο, βασίζεται στὸ γεγονός τῆς παρατηρήσεως ὀρισμένης τάξεως στὸν φυσικὸν κόσμο καὶ τάσεως πρὸς πραγμάτωση ὀρισμένων σκοπῶν, πρᾶγμα πού προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ὑψίστης διάνοιας, διὰ τῆς ὁποίας μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ ἡ σκοπιμότητα αὐτή. Ὅ,τι δὲν ἔχει συνείδηση τότε καὶ μόνον κατατείνει πρὸς τὸν σκοπὸν του, ὅταν κατευθύνεται ἀπὸ κάποιον ἄλλο συνειδητὸν ὄν, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουμε Θεόν.

Ἡ θεολογία τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη παρέχει γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς μιᾶς νέας θεώρησης λογικῆς καὶ πίστεως, φιλοσοφίας καὶ θεολογίας, ἄγνωστο ἐν πολλοῖς στήν θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ διδασκαλία τοῦ Θωμᾶ παρουσιάζει σαφεῖς ἀναλογίες πρὸς ἐκείνη τῶν Ἀπολογητῶν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς περὶ φύσεως καὶ Χάριτος, λόγου καὶ πίστεως Δογματικῆς. Τὰ προβλήματα μετὰ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται εἶναι τὰ ἴδια μετὰ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν καὶ σήμερον τὴν φιλοσοφικὴν διανόηση, ἐμφανιζόμενα μόνον μετὰ ἄλλῃ μορφῇ. Πολλὲς θεωρίαι καὶ λύσεις αὐτῆς ἀναφαίνονται καὶ στοὺς μετέπειτα αἰῶνες, πολλὲς δὲ ἰδέες αὐτῆς γονιμοποιοῦνται στήν φιλοσοφία τῶν νεωτέρων χρόνων.

Η'

Παρά τὸν ἐπίσημο χαρακτήρα μὲ τὸν ὁποῖον περιβλήθηκε ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία, ὑπῆρξαν μεγάλα πνεύματα καὶ στὴν χριστιανικὴ Δύση, τὰ ὁποῖα προτίμησαν τὸν μυστικὸ δρόμο πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὸν Blaise Pascal, ὁ ὁποῖος στὸ περίφημο φιλοσοφικὸ του σχεδιάσμα Pensées ὑποστηρίζει: «Οἱ μεταφυσικὲς ἀποδείξεις τοῦ Θεοῦ βρίσκονται τόσο μακρινὰ ἀπὸ τὶς δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας καὶ εἶναι τόσο μπερδεμένες, ὥστε κάνουν λίγη ἐντύπωση καὶ ἂν ἀκόμα αὐτὲς χρησιμεύουν σὲ μερικοὺς, χρησιμεύουν μονάχα τὴν στιγμή πὺ παρακολουθοῦν αὐτὴ τὴν ἀπόδειξη, ἀλλὰ μία ὥρα ἀργότερα, φοβοῦνται μήπως ἀπατήθηκαν. Ὅ,τι βρῆκαν μὲ τὴν περιέργειά τους, τὸ ἔχασαν μὲ τὸν ἐγωισμό τους. Αὐτὸ τὸ φέρνει ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ ὅταν γίνεται δίχως τὸν Ἰησοῦ Χριστό, δηλ. ἡ χωρὶς τὸν Μεσίτη ἐπικοινωνία μὲ τὸν Θεόν, πὺ γνώρισαν χωρὶς μεσίτη. Ἐνῶ ἐκεῖνοι πὺ γνώρισαν τὸν Θεὸ μὲ τὸν Μεσίτη, γνωρίζουν τὴν ἀθλιότητά των».

Ἀνάλογη στάση τηρεῖ καὶ ἓνα ἄλλο βαθὺ καὶ ἀνήσυχο πνεῦμα τῆς δυτικῆς χριστιανισμοῦ, ὁ δανὸς Kierkegaard, δύο αἰῶνες ἀργότερα. «Τὸ ἄλμα τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ Ὑπερβατικὸ, φέρνει τὸν Kierkegaard πρὸς τὸ παράδοξο πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, παράδοξο γιατί εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὴν λογικὴ. Καὶ βαθαίνει ὅσο γίνεται τὴν οὐσία αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, γὰρ νὰ φανεῖ ἡ ἀλογία του, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μὲ τὸν φοβερὸ λόγὸ ὅτι: ὁ Θεὸς ἔγινε ἀνθρώπος καὶ γὰρ νὰ δείξει ἔτσι ὅτι μὲ τὴν πίστη πρέπει νὰ ὑπερνικήσει ὅ,τι πὺ δύσκολο. Κατ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρνεῖται τὴν πεπερασμένη μορφή τοῦ κόσμου καὶ ὑπάρχει καὶ ζεῖ ὡς μαρτύριον»⁷.

Θ'

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν στάση στὰ μεγάλα αὐτὰ ζητήματα τῆς πίστεως εὐγενικῶν

ἀτομικῶν πνευμάτων, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη κατὰ τοὺς μεταγεννησιακοὺς αἰῶνες ἀπασχολήθηκε μὲ τοὺς σημαντικώτερους ἐκπροσώπους τῆς μὲ τὸ γνωσιολογικὸ πρόβλημα. Κατὰ τὴν ἐξέταση τοῦ προβλήματος τῶν πηγῶν καὶ τὴν ἐν γένει ἀξιολογία τῆς γνώσεως ἀναπτύχθηκαν κυρίως δύο βασικὲς σχολὲς ἡ ἐμπειριοκρατία ἀγγλοσαξωνικῆς μᾶλλον καταγωγῆς καὶ ὁ ὀρθολογισμὸς.

Ἡ κριτικὴ θεωρία τοῦ Immanuel Kant προσπαθεῖ νὰ συμβιβάσει τὶς δύο προηγούμενες θεωρίες, πὺ εἶναι ἀντίθετες μεταξύ τους. Ἐὰν γὰρ μὲν τὴν ἐμπειριοκρατία πηγὴ τῆς γνώσεως εἶναι ἡ a posteriori ἐμπειρία τῶν αἰσθήσεων, γὰρ δὲ τὸν ὀρθολογισμὸ ἡ ἔμφυτη νόηση, μέσα στὴν ὁποία βρίσκονται a priori οἱ γνώσεις μας σὲ δυναμικὴ καὶ λανθάνουσα κατάσταση, γὰρ τὴν καντιανὴ Κριτικὴ Θεωρία ἡ γνώση ξεπροβάλλει μὲ τὸν συνδυασμὸ τῶν a priori καὶ a posteriori γνωστικῶν στοιχείων.

Ἡ κριτικὴ θεωρία τοῦ Kant ἀναπτύσσεται στὸ περίφημο ἔργο του «Κριτικὴ τοῦ καθαρῶν Λόγου». Στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ Kant ἐξετάζει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἰσχὺ τῶν ἐνδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖες διατυπώθηκαν στὴν διδασκαλία τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας τοῦ ὀψιμου Μεσαίωνα. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Kant στὸ ἔργο του αὐτὸ εἶναι ἡ ἀνεπιφύλακτὴ ἀπόρριψη τῶν ἐνδείξεων αὐτῶν, πρᾶγμα πὺ συνετέλεσε νὰ καταστεῖ σχεδὸν δόγμα στοὺς κύκλους πὺ ρέπουν πρὸς τὸν ἀγνωστικισμὸ ὅτι κλονίσθηκε τὸ οικοδόμημα τῶν ἐνδείξεων περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ.

Ἀργότερα ὁμοίως ὁ ἴδιος ὁ Kant, παρακάμπτοντας τὴν μέθοδο τῆς φυσικοεπιστημονικῆς θεωρήσεως τοῦ προβλήματος σὲ ἔργο του «Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου» ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν μελέτη τῶν ἠθικῶν αἰτημάτων τοῦ ἀνθρώπου, γὰρ νὰ ἐπαναφέρει ἀπὸ τὸ παράθυρο τὴν Μεταφυσικὴ, τὴν ὁποία μὲ τὴν

«Κριτική του ὀρθοῦ λόγου» εἶχε ἐκδιώξει ἀπὸ τὴν πόρτα. Ἔτσι ἐφθασε στὴν διατύπωση «τῆς ἠθικῆς ἐνδείξεως γιὰ τὴν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ», τὸν Ὅποιον θεωρεῖ ὄχι μόνον ὑπέρτατο Νομοθέτη, ἀλλὰ καὶ ἀκοίμητο φρουρὸ τῆς ἠθικῆς τάξεως στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Κρίνοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ Kant πού περιέχονται στὴν «Κριτικὴ τοῦ ὀρθοῦ λόγου» ὁ Παναγ. Κανελλόπουλος γράφει: «Ὅπως ὅλοι ὅσοι εἶχαν παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ πὺ ἐπικρατοῦσε στὸν III^ο αἰῶνα, ἔτσι καὶ ὁ Kant ἐνόμισε ὅτι ὑστερα ἀπὸ τὴν «Κριτικὴ» του δὲν θὰ μπορούσε νὰ σταθεῖ τίποτε πὺ εἶχε κριθεῖ ἀντίθετο πρὸς τὴν λογικὴ. Ὁ Kant ἐνόμισε ὅτι ἔκαμε τὴν ὀριστικὴ καὶ τελειοδικὴ ἐκκαθάριση τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Εὐτυχῶς δὲν εἶχε δίκιο. Τὸ πνεῦμα, πέρα ἀπὸ τὰ ὄρια πὺ ἐθέσπισε ἡ κριτικὴ του ἔχει ἐπιζήσει. Ἡ κριτικὴ του δὲν ἦταν διόλου περιττὴ περιέχει πολλὰ σωστὰ πράγματα ἡ μεγάλῃ ὅμως ἀλήθεια εἶναι πέρα ἀπὸ τὰ σωστὰ πράγματα πὺ εἶπε ὁ Kant καὶ πὺ τὰ εἶπε γιὰ νὰ φράξει τοὺς δρόμους τοῦ πνεύματος. Πρέπει νὰ ἀνοίγουμε καὶ ὄχι νὰ φράζουμε τοὺς δρόμους αὐτοῦς»⁸.

Οἱ γνωσιολογικὲς καὶ μεταφυσικὲς ἀπόψεις τοῦ Imm. Kant ἦσαν ἐν πολλοῖς καὶ ἀπόρροια τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Ἐκτοτε ὅμως, στὴν πάροδο τῶν δύο τελευταίων αἰῶνων ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Kant, ἡ μεγαλιώδης διόγκωση τῶν γνώσεων στοὺς ἐπιμέρους κλάδους τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξη ποικίλων φιλοσοφικῶν τάσεων ἐπαναθέτουν σὲ νέες βάσεις τὰ μεγάλα προβλήματα, πὺ ἔχουν ἀντικειμενὸ τους τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ ζωὴ του, τὸ σύμπαν, τὸν Θεόν.

«Ἔτσι ἡ φιλοσοφία τῆς Εὐρώπης εἶναι λόγος καὶ ἀντίλογος. Δυναμικὲς φιλοσοφικὲς θεωρήσεις προκαλοῦν διαφορετικὲς λύσεις ἡ καὶ ἀντιθέσεις. Στὸν ὀρθολογισμό ἀντιτίθεται ὁ ἐμπειρισμὸς ἡ ὁ ρομαντισμὸς, στὸν καπιταλισμὸ ὁ κομμουνισμὸς, στὴν ἰδεοκρατία ὁ ὕλισμὸς, ὁ πρα-

γματισμὸς ἡ ὁ κριτικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Kant. Στὴν ἀπρόσωπὴ διαλεκτικὴ κίνηση τῆς ἐγελιανῆς ιδέας, πὺ ἐκφράζεται στὴ φύση, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν πολιτισμὸ, ἐρχεται ἀντιμέτωπὴ ἡ προσωπικὴ, ὑπαρξιακὴ ἀγωνία μὲ πνευματικὲς ἀντισταθμίσεις τοῦ Kierkegaard ἡ ἡ δούληση γιὰ ἐπικράτηση τοῦ Nietzsche. Ἡ φιλοσοφικὴ πορεία τῆς Εὐρώπης μπορεῖ νὰ κουβαλάει τὴν πνευματικὴ κληρονομία τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ παίρνει καὶ ἄλλες κατευθύνσεις καὶ κάνει δηματισμούς, πὺ ὀδηγοῦν σὲ ἐπανεκτιμήσεις καὶ ἀναδομήσεις»⁹.

Ἔτσι μεταξὺ τῶν ἄλλων πέραν τῆς ἐμπειριοκρατίας καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ γιὰ τὴν προσέγγιση τῆς ἀλήθειας ἐπαναεισάγονται στὴν φιλοσοφικὴ σκέψη ἡ ἔννοια τῆς ἐνοράσεως, ἡ ὁποία σύμφωνα μὲ τὴν ὄψη τοῦ εἰσηγητῆ της, τοῦ H. Bergson, ἀποτελεῖ διαδικασία τῆς διάνοιας, χωρὶς νὰ ταυτίζεται μαζί της. Πατὶ ἡ διάνοια ἀναλύει, ἐνῶ ἡ ἐνόραση ἀποτελεῖ ἄμεση καὶ ταχεῖα νοητικὴ σύλληψη τοῦ πραγματικοῦ ὡς ὀλότητος, πράγμα πὺ δὲν δεσμεύει τὴν ἀνθρώπινη διανοητικὴ προσπάθεια στὸν διπολισμὸ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς λογοκρατίας.

Ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος δέβαια ἐμένει, καὶ ὀρθῶς, στὸν χῶρο τοῦ αὐστηροῦ προκαθορισμοῦ, ἀναλύει ἔννοιες καὶ μηχανισμούς, μεταφράζει τὰ αἰσθητὰ σὲ νοητὰ σύμβολα, πὺ ἐπιτρέπουν τὴν ἀντικειμενικότητα στὴν γνώση καὶ τὴν συνάθροιση της σὲ ἄλλες ὁμοειδεῖς γνώσεις, μὲ συνέπεια, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν. μία συνεχὴ μεταβολὴ τοῦ φυσικοῦ κοσμοειδώλου. Οἱ γνώσεις αὐτὲς ὅμως ἐπηρεάζουν ἄμεσα ἡ ἔμμεσα τὴν φιλοσοφικὴ μεταφυσικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου καὶ τὴν στάση τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ θρησκευτικοῦ φαινομένου.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἐν ὀνόματι τῶν θεϊκῶν ἐπιστημῶν καλλιέργεια τῆς ὕλιστικῆς μηχανοκρατικῆς ἐρμηνείας τοῦ κόσμου κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα. Ἀντίθετα ὄλα

τά μεγάλα ρεύματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα, ὅπως ἡ κβαντομηχανική, ἡ σχετικότητα, ἡ χαστική θεωρία, ἡ σύγχρονη Κοσμολογία καὶ εἰδικότερα ἡ ἀνθρωπική ἀρχή, ἀφίηθουν ἀνοικτὸ τὸν δρόμο γιὰ τὴν πίστη στὸν Θεὸν καὶ ἐνισχύουν τὴν τελολογικὴ ἐνδειξη γιὰ τὴν πίστη αὐτήν.

Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἂν καὶ στηρίζεται σὲ ἐπιστημονικὲς διαπιστώσεις δὲν ἔχει ἀυστηρὰ ἀποδεικτικὸ χαρακτήρα καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου. Στὶς μεταφυσικὲς ἀναζητήσεις δὲν χωροῦν ἀποδείξεις ἐκκλειδίας μεθοδολογίας. Ἡ ἀξιολόγηση ὅμως τῶν πορισμάτων τῆς ἀνθρώπινης ἐπιστήμης ὑπὸ κατάλληλες ἐσωτερικὲς διωματικὲς συνθήκες συντελοῦν ὥστε «*ὁμοῦ λαμβανόμενα νὰ ἀποτελοῦν ἀξιολογώτατον σύστημα ἐνδείξεων δυναμένων νὰ πείσουν τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ οὐ μόνον δὲν ἀντιφάσκει εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ τουναντίον ἀποτελεῖ λογικὸν καὶ ἠθικὸν αἶτημα αὐτῶν*»¹⁰.

Γ'

Ἀπὸ τὴν σύντομη αὐτὴ ἐπιλεκτικὴ ἱστορικὴ ἀνασκόπηση στὸν προβληματισμὸ τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς θεολογικῆς σκέψεως προκύπτει, ὅτι τὸ θέμα τῆς ἀναζητήσεως μιᾶς ὀρθολογικῆς δικαιολογητικῆς βάσεως γιὰ τὴν θρησκευτικὴ πίστη παραμένει ἀνοικτὸ καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσει κανεὶς γιὰ μιὰ συγκεκριμένη γνωσιολογικὴ ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ χαρακτήρα ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Εἶπαμε ὅτι ἡ θρησκεία βασίζεται περισσότερο στὸ συναίσθημα καὶ λιγότερο στὴν λογικὴ, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία ἀντίστροφα στηρίζεται περισσότερο στὴν λογικὴ καὶ λιγότερο στὸ συναίσθημα. Ἀλλὰ τὸ συναίσθημα καλλιεργεῖ ἐπίσης καὶ ἡ τέχνη. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι τὸ ἅγιον, ἡ βασικὴ κατηγορία τῆς θρησκείας καὶ τὸ ὠραῖο, ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀξία πού ὑπηρετεῖ ἡ

τέχνη, εἶναι πνευματικὰ ἀγωνίσματα τοῦ ἀνθρώπου ἀπόλυτα συγγενικά. Τὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ ἓνα ἔργο τέχνης εἶναι ἓνα γεγονός ἀυτόνομο, πού γεννᾷ τὰ ἀνάλογα συναισθήματα στὸν ἐσωτερικὸ κόσμο τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ καλλιτεχνικὴ δημιουργία ἐπιτελεῖ τὸν σκοπὸ τῆς.

Στὴν περίπτωσι ὅμως τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα πέραν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀγαλλίαση καὶ τὸ αἶσθημα τῆς λυτρώσεως, πού τοῦ γεννᾷ ἡ πίστη, διερευνᾷ τὴν ἐξωυποκειμενικὴ ὄντολογικὴ κατοχύρωση τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ ἄνθρωπος προβληματίζεται γιὰ τὴν σχέση τῶν δεδομένων τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως μὲ τὶς πραγματικότητες τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ κόσμου πού ἐξετάζει μὲ τοὺς γνωστοὺς ἐπιστημονικοὺς τρόπους.

Ἐπὶ τοῦ προβληματισμοῦ αὐτοῦ ὁ Ν. Berdiaeff δίνει τὴν ἐπόμενη ἀπάντηση στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ ἔργου του «*Ἀλήθεια καὶ Ἀποκάλυψη*»: «*Ὅταν ὁ Kant ἔγραφε τὴν Κριτικὴ τοῦ καθαρῶ Ἰσχυοῦ, ὁ λόγος ἔκρινε τὸν λόγο καὶ ἀναγνώρισε τὰ ὄριά του. Μία «Κριτικὴ τῆς Ἀποκαλύψεως» θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι μία κριτικὴ στὸ φῶς τῆς ἰδίας τῆς ἀποκαλύψεως, μιὰ κριτικὴ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖο θρῖσκειται σὲ ἔνωση μὲ τὴν ἀποκάλυψη, καὶ ὄχι μιὰ κριτικὴ ἀπὸ τὸν λόγο, πού τῆς εἶναι ξένος. Ὁ ἄνθρωπος κρίνει τέτοια ὑπερβολικὴ ἀξίωση ἔχει. Καὶ ἡ ἀξίωση εἶναι πράγματι ὑπέρμετρον, γιατί ὁ περατὸς ἄνθρωπος ἀποτολμάει νὰ γνωρίσει τὴν ἀπειρὴ ἀλήθεια. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾷμε πῶς ὁ ἄνθρωπος ἦταν τὸ μόνον ὄργανο, πού ἡ ἀποκάλυψη χρησιμοποίησε γιὰ νὰ φθάσει στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆτες μίλησαν, ὁ Θεός-ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστὸς μίλησε, οἱ Ἀπόστολοι, οἱ Ἅγιοι, οἱ μυστικοί, οἱ διανοούμενοι τῆς Ἐκκλησίας, θεολόγοι καὶ χριστιανοὶ φιλόσοφοι-ὄλοι μίλησαν. Ἄλλη φωνὴ δὲν ἀκούσαμε, μὴ ἅμα ἀκούσουμε τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ*

μέσα μας, τὴ φωνὴ αὐτὴ τὴν ἀκοῦμε μέσω ἡμῶν, δηλαδή μέσω τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀποκάλυψη, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς ἦλθε πάντοτε μέσω τοῦ ἀνθρώπου, καὶ οἱ συνθήκες τοῦ ἀνθρώπου κατοπτρίσθησαν σ' αὐτὴν σημαδεύτηκε ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Πράγματι ἡ ἀνθρώπινη σκέψη μπορεῖ νὰ ἀπλώνεται καὶ νὰ βαθαίνει, ἀκριδῶς ὅπως μπορεῖ νὰ συστέλλεται καὶ νὰ παίζει στὶς ἐπιφάνειες τῶν πραγμάτων.

Δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι αὐτοματικὸς καὶ ἐντελῶς παθητικὸς ὅταν λαμβάνει καὶ ἀφομοιώνει αὐτὰ ποῦ τοῦ λέγει ὁ Θεός. Εἶναι πάντοτε ἐνεργητικὸς ἐν προκειμένῳ ἐνεργητικὸς μὲ τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ σημασίᾳ· πάντοτε φέρνει τὸν ἀνθρωπομορφισμό του καὶ τὸν κοινωνιομορφισμό του, σὰν δική του συμβολή. Ὁ ἄνθρωπος δὲν κρίνει τόσο τὴν ἀποκάλυψη, ὅσο τὸν ἀνθρώπινο τρόπο εἰσοδοχῆς καὶ κατανοήσεως τῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ ἀποκάλυψη προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς θεοῦ στοιχείου στὸν ἄνθρωπο καὶ πῶς τὸ ἀνθρώπινο εἶναι σύμμετρο πρὸς τὸ θεῖο. Ἡ ἀποκάλυψη εἶναι πάντοτε θεῖα-ἀνθρώπινη. Ἐὰν ἡ κριτικὴ εἶναι ἀνθρώπινη, τότε καὶ ἡ ἀποκάλυψη ἦταν ἀνθρώπινη. Ἄν εἶναι νὰ ἐξετάσουμε τὴ σχέση μεταξύ ἀλήθειας καὶ ἀποκαλύψεως φιλοσοφικῶς, μπορεῖ νὰ γίνεῖ μόνο ἀπὸ μία φιλοσοφία ἢ ὁποία στηρίζεται ἐπάνω στὴν ὀρθοκεντρικὴ καὶ πνευματικὴ ἐμπειρία· ὄχι ἀπὸ μία λογοκρατικὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἀπὸ μία ὑπαυξιακὴ φιλοσοφία, ἢ ὁποία ἀναγνωρίζει τὴν προτεραιότητα τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας.

Ἔτσι ὁ γνωσιολογικὸς προσανατολισμὸς τῆς θεολογικῆς χριστιανικῆς σκέψεως δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ διαλεύκανση, κατανόηση καὶ μορφοποίηση τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ μὲ στοχασμὸ, ποῦ ἔχει τρόπον τινα ἀνακλαστικὸ καὶ κατοπτρικὸ χαρακτήρα. Ἡ Θεολογία αὐτὴ ἀνακλᾷ πνευματικῶς

ἀκουόμενα καὶ ὁρώμενα στὸ κάτοπτρο τῆς ψυχῆς τοῦ πιστοῦ, ὁ ὁποῖος διώνει μὲ τρόπο ἐμπειρικὸ τὴν Ἀποκάλυψη αὐτὴ.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

6. Εὐαγγ. Δ. Θεοδώρου: «Τὸ ζήτημα τῶν ἐνδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ», Ἀθήνα 1992, σελ. 15.
7. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου: «Τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα», Ἀθήνα 1980, σελ. 29.
8. Π. Κανελλόπουλου: «Μεταφυσικῆς προλεγόμενα», Ἀθήνα 1956 σελ. ζ.
9. Γ. Μποζῶνη: Σύγχρονες φιλοσοφικῆς θεωρίες, Ἀθήνα 1993, σελ. 113.
10. Ι. Ν. Καμήρη: «Δογματικὴ», Ἀθήνα 1954, σελ. 62.
11. Ν. Berdiaeff: «Ἀλήθεια καὶ ἀποκάλυψη», ἔκδοση «Δωδώνη», Ἀθήνα, σελ. 54-55.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου: «Τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα», Ἀθήνα 1980.
2. Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλου: «Πλάτων - Πλωτῖνος - Ὁριγένης», Ἀθήνα.
3. Εὐαγγ. Θεοδώρου: «Τὸ ζήτημα τῶν ἐνδείξεων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ», Ἀθήνα 1992.
4. Παναγ. Κανελλόπουλου: «Μεταφυσικῆς Προλεγόμενα», Ἀθήνα 1956.
5. Παναγ. Κανελλόπουλου: «Ἱστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος», τόμος Α' Ἀθήνα.
6. Νικολ. Λούβαρι: «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας» Ἀθήνα.
7. π. Ἡλία Μαστρογιαννοπούλου: «Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος», ἔκδ. «ΖΩΗ», Ἀθήνα 1966.
8. Γεωργ. Μποζῶνη: «Σύγχρονες φιλοσοφικῆς θεωρίες», Ἀθήνα 1992.
9. Βασ. Τατάκη: «Ἡ βυζαντινὴ φιλοσοφία», Ἀθήνα 1977.
10. Μητροπ. Δημητρίου Τρακατέλλη: «Χριστὸς ὁ προϋπάρχων Θεός», ἐκδόσεις «ΔΟΜΟΣ», Ἀθήνα 1992.
11. Μέγα Φαράντου: «Ἐπιστὴμη καὶ Θρησκεία», περιοδικὸ «Θεολογία» τόμος 65, τεύχος 1 Ἀθήνα 1994.
12. Ν. Berdiaeff: «Ἀλήθεια καὶ Ἀποκάλυψη» ἔκδοσεις «Δωδώνη», Ἀθήνα.
13. J. Holzner: «Παῦλος» ἔκδοσεις «Δαμασκός», Ἀθήνα.

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Γενικές παρατηρήσεις:

Α. Ο διχασμός.

Κατά τόν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο πρωθυπουργός Έλ. Βενιζέλος έκρινε ότι τα συμφέροντα της Ελλάδος επέβαλαν τη συμμετοχή στον πόλεμο ως συμμάχου της 'Αντάντ (Γαλλίας, 'Αγγλίας Ρωσσίας), ο δε Βασιλεύς Κωνσταντίνος ετάχθη υπέρ της ουδέτερότητας. "Αν και ουδέτερη ή Ελλάδα επί διετία (1914-1916), ή 'Αντάντ μετά την άποτυχία της επιχειρήσεως στην Καλλιπόλη, δημιούργησε τὸ Μακεδονικὸ Μέτωπο, με ἔδρα τὴν Θεσσαλονίκη.

Ἡ Βουλγαρία συμμάχησε με τὶς Κεντρικὲς Δυνάμεις (Γερμανία, Αὐστροουγγαρία) στὶς 6/19 Σεπτεμβρίου 1915. Μέχρι τότε, ὁ Βασιλεύς τῆς Φερδινάνδος καιροσκοποῦσε, διαπραγματευόμενος καὶ με τὶς Δυνάμεις τῆς 'Αντάντ ('Αγγλία, Γαλλία, Ρωσσία). Στὶς 3/16 Ὀκτωβρίου 1915 κατόπιν διαθήματος τοῦ ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ ἀνακοινώθηκε στὸν Ἕλληνα πρωθυπουργό ('Αλέξ. Ζαΐμη) τηλεγράφημα τοῦ 'Αγγλοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν Ἐδ. Γκρέυ, κατὰ τὸ ὅποιο, ἐὰν ἡ Ἑλλάς ἐσπευδε σὲ βοήθεια τῆς Σερβίας, πὺν εἶχε ὑποστῆ ἐπίθεση ἀπὸ τὴν Βουλγαρία, ἡ Μεγάλη Βρεταννία ὑπόσχεται τὴν παραχώρηση τῆς Κύπρου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου. Ἐπὶ πλέον, παρεχόταν ἡ ὑπόσχεση τῆς παραχώρησης τῶν βουλγαρικῶν ἀκτῶν ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου, μέχρι τὸ Δεδέαγατς ('Αλεξανδρούπολις), δηλαδὴ τῆς σημερινῆς περιόπου Δυτικῆς Θράκης. Ἡ τότε κυβέρνησις, ἀπέρριψε τὴν προσφορά, ἐνῶ μποροῦσε ἔκτοτε ἡ Κύπρος νὰ εἶναι ἑλληνική. Μὲ πρόσχημα τὴ δημιουργία τοῦ Μακεδονικοῦ Μετώπου, ἡ Βουλγαρία κατέλαβε τὴν Ἀνατ. Μακεδονία, πὺν εἶχε

ἀποσπασθεῖ ἀπὸ αὐτὴν με τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (1913), μετὰ τὴν ἦττα τῆς στὸν Β΄ Βαλκανικὸ Πόλεμο. Τὸ Δ΄ Σῶμα Στρατοῦ αἰχμαλωτίσθηκε ἀμαχητὶ καὶ ὠδηγήθηκε στὸ Γκέρλιτς τῆς Γερμανίας. Ἀποτέλεσμα αὐτῶν, ὁ Ἐθνικὸς Διχασμὸς, ἡ δημιουργία δύο Κρατῶν (τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης), ἡ ἐκδίωξη τοῦ Βασιλέως, (1917) καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὸν Πόλεμο.

Β. Οἱ διεκδικήσεις.

Ἡ Βουλγαρία πρώτη ἀπὸ τὶς Κεντρικὲς Δυνάμεις ὑπέγραψε ἀνακωχὴ, στὴ Θεσσαλονίκη, διὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, στὶς 17 (30) Σεπτεμβρίου 1918¹. Ὅπως σημειώνει ὁ Π. Δαγκλῆς: «ἀτυχῶς ὁ ἀρχιστράτηγος Ντ΄ Ἐσπεραὶ ἐφείσθη πολὺ τῶν Βουλγάρων, καὶ ἔκαμεν εἰς αὐτοὺς πολλὰς εὐκολίας εἰς τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως τῆς ἀνακωχῆς καὶ τὸ κυριώτερον ἐδέχθη τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν περὶ μὴ εισόδου εἰς τὴν Βουλγαρίαν οὔτε ἑλληνικοῦ, οὔτε σερβικοῦ στρατοῦ. Οἱ Βούλγαροι μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ βασιλέως τοῦ Φερδινάνδου (1861-1948), ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακωχὴ (21-9-1918), ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ προσωπικῆς πολιτικῆς τοῦ παραιτηθέντος βασιλέως καὶ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν θύματα². Στὶς 19-9-(2-10-) 1918 ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς προήλασε, καὶ στὶς 3/16 Ὀκτωβρίου 1918 κατέλαβε ὅλη τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία (Σέρρες, Καβάλα, Δράμα). Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Νεϊγύ 14(17)-11-1919) ἡ Βουλγαρία παραιτήθηκε «*ὑπὲρ τῶν κυριοτέρων συμμάχων καὶ συνησπισμένων δυνάμεων*» ἀπὸ ὅλα τὰ κυριαρχικά τῆς δικαιώματα ἐπὶ τῆς Δυτ. Θράκης, ἡ ὅποια κατακυρωθῆκε στὴν Ἑλλάδα με τὴ συν-

θήκη τῶν Σεβρῶν (28-7(10-8)-1920). Οἱ Συνθήκες αὐτὲς θεωροῦνται ὅτι ἀποτελέσαν ἀναμφισβήτητη ἐπιτυχία τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς Θράκης³.

Ὁ Ἑλ. Βενιζέλος ἀπέστειλε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1918 ἐπιστολὴ καὶ στὶς 30-12-1918 ὑπόμνημα μὲ τὶς ἑλληνικὲς διεκδικήσεις, διαυγὲς καὶ πειστικὸ⁴. Κυρία βάση τῶν διεκδικησέων μας ἦταν ἡ ἔθνολογικὴ ὑπεροχὴ, στηριζόμενος στὶς διακηρύξεις τῶν Συμμάχων καὶ τὰ 14 σημεῖα τοῦ Οὐίλσον. Ὅλες οἱ στατιστικὲς ποῦ ἐπικαλέσθηκε προέρχονταν ἀπὸ τουρκικὲς πηγές, ὥστε νὰ εἶναι δύσκολο νὰ ἀμφισβητηθοῦν. Ὁ Βενιζέλος ἦταν πραγματιστής, γνώριζε καλὰ τί ἐντυπωσιάζει. Γι' αὐτό, τὶς ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδος τὶς θεμελίωνε στὴν ἔντονη καὶ δὴ πληθυσμακὴ ἑλληνικὴ παρουσία στὰ διεκδικούμενα ἐδάφη. Εἰδικώτερα, ὡς πρὸς τὴ Θράκη (ἑλληνικὰ ὄρια Κούλα-Ἄρδας ποταμός, συμβολὴ μὲ Ἔβρο, τουρκοβουλγαρικὰ σύνορα 1913 ὡς τὸν Εὐξείνιο Πόντο) μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν ἀσιατικὴ τῆς ἀκτῆ, ὁ πληθυσμὸς ἀνερχόταν σὲ 731.000 Ἕλληνες, 112.174 Βούλγαρους, 957.425 Τούρκους, 400.000 Ἀρμένιους, Ἰσραηλίτες κ.λ.π. Γιὰ τὴν περίπτωσι ποῦ ἡ Κωνσταντινούπολη θὰ ἀποτελοῦσε ἀνεξάρτητο Κράτος, στὴ Θράκη ὑπῆρχαν 366.000 Ἕλληνες, καὶ 107.000 Βούλγαροι (ἀναφέρονταν μόνον οἱ Βούλγαροι, γιατί εἶχε ἀποφασισθεῖ ἡ ἀπομάκρυνσι τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Εὐρώπη). Στὸ διλαέτι Κωνσταντινουπόλεως σὲ συνολικὸ πληθυσμὸ 1.173.673 ὑπῆρχαν μόνον 449.114 Τούρκοι. Δικαίως, ὁ Φρανσαὶ ντ' Ἐσπεραὶ τηλεγράφησε στὸν Κλεμανσώ: Ἠλθαμε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κατακτήσαμε Ἕλληνες! Οἱ Βούλγαροι ἀναγνώρισαν τὸν Ἕλληνικὸ χαρακτῆρα τῆς Θράκης ἤδη ἀπὸ τὸ 1912, ὁπότε θεώρησαν ἀναγκαία τὴ συνεργασία Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, ὅπως ὁ συνασπισμὸς τοὺς ὑποστηρίζει στὴ Θράκη

ἑπτὰ Ἕλληνες ἐναντι μόνον ἐνὸς Βουλγάρου ὑποψήφιου βουλευτῆ. Μὲ τὶς ἑλληνικὲς διεκδικήσεις ἀσχολήθηκε ἡ Ἐπιτροπὴ Ἑλληνικῶν Ὑποθέσεων τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης. Μὲ τὸ ἀπὸ 16-2(1-3)-1919 πόρισμα τῆς, προτεινόταν ἡ παραχώρησι τῆς Δυτικῆς Θράκης στὴν Ἑλλάδα, ὑπὸ τὸν ὄρο τῆς ἀναγνωρίσεως στὴ Βουλγαρία οἰκονομικῆς διεξόδου. Μόνον ἡ Ἰταλία ἀντέδρασε, ὑποστηρίζοντας ἐδαφικὴ διεξοδο τῆς Βουλγαρίας στὸ Δεδέαγatz.

Ἡ Δυτικὴ Θράκη, ὑπὸ Διασυμμαχικὴ Διοίκησι.

Α. Οἱ δυσχέρειες. Ἡ εἴσοδος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Δυτ. Θράκη καθυστέρησε, λόγω ποικίλων ἀντιδράσεων. Κατ' ἀρχάς, οἱ Βούλγαροι, ἂν καὶ ἠττημένοι, ἐξακολουθοῦσαν νὰ κατέχουν τὴ Δυτικὴ Θράκη. Ὀλιγάριθμα Συμμαχικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Γάλλο Συνταγματάρχην Ἀλλιέ, κατέλαβαν τὰ σπουδαιότερα κέντρα γιὰ τὴν ἐξασφάλισι τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Κουλελί Μπουργκάς (Πύθιον)-Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν τὸν Μάρτιο τοῦ 1919 παρουσιάσθηκε στὸν Γάλλο Συνταγματάρχην, ὁ Ὑπολοχαγὸς Ἐμμ. Βακάς (καταγόμενος ἀπὸ τὸν ἑλληνισμὸ τῆς Ρουμανίας), ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὴ Διασυμμαχικὴ Ἐπιτροπὴ, ποῦ ἔδρευε στὴν Κομοτηνὴ, κομίζων συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιστρατήγου Φρανσαὶ ντ' Ἐσπεραὶ, οἱ Βούλγαροι προκάλεσαν συλλαλητήριον κατὰ τῆς παραμονῆς του. Στὴ Σόφια, ἡ γαλλόφωνη ἐφημερίδα «*Ἠχώ τῆς Βουλγαρίας*», ἔγραφε: «...*Ἡ πανουργία τῶν Ἑλλήνων πρὸς διείσδυσι στὴ Δυτικὴ Θράκη ἀρχισε μὲ τὴν ἀποστολὴ ἐνὸς ἀπογόνου τοῦ Ὀδυσσεύς!...*». Καὶ ὅταν ὁ Φρανσαὶ ντ' Ἐσπεραὶ ἐπισκέφθηκε τὸ Δεδέαγatz, κατὰ τὴν ἀφιξὴ του στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, παρουσιάσθηκε «*ἐπιτροπὴ τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ*» τῆς περιοχῆς καὶ ἀξίωσε νὰ φύγει ὁ Ἕλλην ἐπιτελικὸς σύνδεσμος ἀπὸ τὴν Δυτικὴ Θράκη. Ὁ Ἀρχιστράτηγος, τοὺς

ἀπέπεμψε λέγοντας στον 'Αλλιέ: «'Η ἐδῶ παρουσία καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ Ἑλληνα ἀξιωματικοῦ εἶναι ὀριστική καὶ ἐπιβεβλημένη. Ἐντὸς ὀλίγου μάλιστα θὰ εὐρεθῶμεν εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ προδῶμεν εἰς οὐσιαστικώτερας παραχωρήσεις πρὸς τὴν σύμμαχόν μας Ἑλλάδα»⁵.

Ἰδιαίτερα ἀντιδρούσε ὁ Πρόεδρος τῶν ΗΠΑ Οὐίλσον, ὁ ὁποῖος, ὅπως σημειώνεται⁶, ὑπὸ τὴν ἔμμομη ἰδέα τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν, διῦλιξε τὸν κῶνωπα. Προκειμένου περὶ τῆς Ἑλλάδος ἦταν πρόθυμος νὰ ἀκούσει κάθε ἀντίρρηση, ἡ ὁποία θὰ ὑποστήριζε, ὅτι καὶ ὅπου ὑπῆρχαν ἰσχυροὶ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἀποτελοῦσαν νησίδες ἢ διεσπαρμένες μειονότητες. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ΗΠΑ δὲν εἶχαν κηρύξει τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Βουλγαρίας, καὶ εἶχαν ἐργασθεῖ ἐκεῖ φιλανθρωπικῶς καὶ ἐκπαιδευτικῶς. Ὑφίσταντο συνεπῶς φιλοβουλγαρικὲς ρίζες. Ἐπιπροσθέτως, ἡ σύζυγος τοῦ Βούλγαρου πρεσβευτῆ Πρωτογέρωφ ἦταν συγγενὴς τοῦ Προέδρου Οὐίλσον⁷, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπηρεάζε.

Ἄπὸ τὶς διπλωματικὲς ἐξελίξεις πρέπει νὰ σημειωθοῦν συνοπτικὰ οἱ ἑξῆς: Στὴ συνεδρίαση τῆς 20ης Φεβρουαρίου 1919, ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ συζητηθεῖ τὸ ζήτημα τῆς Θράκης, ἀνακοινώθηκε ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς ἐπιτροπῆς ὅτι πρὸ ὀλίγου ἦλθε ὁ Βενιζέλος καὶ ἔφερε ὑπόμνημα τῶν δώδεκα Μουσουλμάνων Βουλευτῶν τῆς Δυτικῆς Θράκης στὴ Σοβράνι (τὴ βουλγαρικὴ βουλή), ποῦ ἐπιδόθηκε στὸν ἀρχηγὸ τῆς ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς στὴ Σόφια Συνταγματάρχῃ Κ. Μαζαράκη-Αἰνιάν (1869-1949). Μὲ τὴν ἀναφορά τους αὐτῆ, οἱ Μουσουλμάνοι βουλευτὲς τόνιζαν τὴν ἐπιθυμία τοῦ μωαμεθανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Δυτ. Θράκης νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸ ζυγὸ. Συγχρόνως, ζητοῦσαν τὴν ἄμεση κατάληψη τῆς Δυτ. Θράκης ἀπὸ συμμαχικὲς δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ γιὰ τὴν προστασία τοῦ πληθυσμοῦ. Παρόμοια ἀναφορὰ εἶχε δοθεῖ στὸν Γάλλο στρατηγὸ

Φρανσοὰ ντ' Ἐσπεραὶ, καὶ εἶχε ἀποσταλεῖ στὸν Κλεμανσώ. Μάλιστα, ὁ Βενιζέλος αἰφνιδιάσθηκε, διότι, ἐνῶ συζητοῦσαν γιὰ τὴν Θράκη καὶ ὁ Οὐίλσον διετύπωνε ἀπόψεις ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, σηκώθηκε ὁ Κλεμανσώ (ἐπωνομαζόμενος λόγω τοῦ χαρακτήρος του Τίγρης) μὲ τὸ τηλεγραφικὸ ὑπόμνημα στὸ χέρι καὶ τὸν ἀντέκρουσε, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ τουρκικὴ πλειοψηφία προτιμᾷ τὴν προσάρτηση στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Κ. Μαζαράκης-Αἰνιάν, ποῦ ὡς μακεδονομάχος ἐγινε γνωστὸς μὲ τὸ ψευδώνυμο Καπετὰν Ἀκρίτας, ἦταν γνώστης τῶν βουλγαρικῶν θεμάτων. Ὁ μουσουλμάνος βουλευτὴς Καβάλας Ἰσαμὴλ Χακὴ, συγγενὴς τοῦ τότε Χεβίδη τῆς Αἰγύπτου, κατόπιν μεσολαβήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱατροῦ Ἰορδ. Ἀνανιάδη, ποῦ ὑπηρετοῦσε ὡς ἀνθυπίατρος στὸ 81ο Γαλλικὸ Σύνταγμα στὴ Σόφια, συνάντησε τὸν Κ. Μαζαράκη-Αἰνιάν, καὶ τοῦ δήλωσε ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῆς Θράκης ὑποστήριζαν τὴν ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα. Σ' αὐτὸ συμφωνοῦσε ἀπολύτως καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῆς Τουρκικῆς Πρεσβείας στὴ Σόφια, Μουσταφᾶ Κεμάλ Πασᾶς (ὁ μετέπειτα Κεμάλ Ἀτατούρκ). Καὶ τοῦτο, ὄχι διότι ἦσαν προδότες, ἀλλὰ γιατί γνώριζαν ὅτι ἡ Βουλγαρία ὑποστηρίζεται πάντοτε ἀπὸ τὴν Ρωσσία, καὶ ἐπομένως, θὰ ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ ξανακερδίσει ἡ Τουρκία τὰ ἐδάφη αὐτὰ στὸ μέλλον⁸. Προδήλως, οἱ Τοῦρκοι θεωροῦσαν τὴν Ἑλλάδα περισσότερο εὐάλωτη! Κατὰ τὴ συνάντησή τους ὁ Κ. Μαζαράκης-Αἰνιάν, ἔπεισε τὸν Χακὴ, ὅπως μαζὶ μὲ τοὺς δώδεκα μουσουλμάνους βουλευτὲς, ποῦ ἦσαν δусаρεστημένοι ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴ διοίκηση στὴ Θράκη, καὶ ἄλλους πέντε ὁμοεθνεῖς τους ἀπὸ τὴν Βάρνα καὶ τὸν Πύργο, νὰ ζητήσουν ἐπισήμως, διὰ ὑπομνήματος, τὴν ὑπαγωγή τῆς Θράκης ὑπὸ ἑλληνικὴ διοίκηση⁹, ἀφοῦ ἦταν ἀδύνατη ἡ προσάρτηση στὴν Τουρκία (μεσολαβοῦσε ἡ ἑλληνικώτατη Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὸ ὑπὸ ἐκκόλαψη ἀνεξάρτητο Κράτος τῆς

Κωνσταντινουπόλεως). Το υπόμνημα αυτό στα γαλλικά το είχε συντάξει ο ίδιος ο Κ. Μαζαράκης, που για την ενέργειά του αυτή προήχθη κατ'έκλογην σε ύποστράτηγο (ο μεσολαβών βαθμός του ταξίαρχου καθιερώθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο). Μόλις μαθεύτηκε στη Σόφια η ενέργεια των μουσουλμάνων βουλευτών, σημειώθηκε άναταραχή. Τους κτύπησαν μέσα στη Σοβράνιε και γι' αυτό κατέφυγαν με τις οικογένειές τους στην ελληνική αποστολή και φυγαδεύτηκαν στην Ελλάδα με την κάλυψη της ελληνικής σημαίας¹⁰.

Ελληνική επιδίωξη ήταν να πεισθούν και οι Τούρκοι Βουλευτές της Ανατολικής Θράκης να ζητήσουν την προσάρτησή της στην Ελλάδα. Προς τούτο χρησιμοποιήθηκε πάλι ο Ισμαήλ Χακή και ο Ίορ. Ανασιάδης.

Ο Κ. Μαζαράκης-Αινιάν εκτός από την ύψιστης σημασίας έθνωφελή ενέργεια, ως αρχηγός της Ελληνικής Στρατιωτικής Αποστολής, στην Διασυμμαχική Επιτροπή στη Βουλγαρία, υπό τον Γάλλο Στρατηγό Κρετιέν, περιήλθε μαζί με το έπιτελείο του, (15 αξιωματικοί και 40 όπλιτες) όλη την Βουλγαρία για να ανακαλύψει τους αποκρυπτόμενους έλληνες όμηρους και αιχμαλώτους και να τους απελευθερώσει. Προς τούτο χρησιμοποίησε όλα τα μέσα. Κατ' αυτόν τον τρόπο ή προς στιγμή διασαλευθείσα συμπαγής ελληνική πλειοψηφία του θρακικού πληθυσμού ξαβδρήκε το γνήσιο έθνικό χρώμα¹¹.

Στις 11-7-1919 οι ΗΠΑ δήλωσαν άπερίφραστα ότι τα νότια σύνορα της Βουλγαρίας έπρεπε να παραμείνουν εκείνα του 1915. Δηλαδή να κρατήσει όλη τη Δυτική Θράκη, που την κατέλαβε ως αντίτιμο της έξόδου της στον πόλεμο εναντίον των νικητριών Δυνάμεων της Αντάντ. Στις 29-7-1919 με τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιτόνι εξασφαλίστηκε ή ύποστήριξη της Ιταλίας, ή όποια μέχρι τότε ύποστήριζε τη Βουλγαρία κατά τρόπο σκανδαλώδη, με σκοπό να αποκτήσει έπιρροή

στα άνατολικά της Άλβανίας και της Σερβίας. Οι Άγγλοι στις αρχές Αυγούστου πρότειναν όλόκληρη ή Θράκη να γίνει αυτόνομο κράτος μέσα στα ελληνικά όρια. Στην άρνηση των ΗΠΑ, ή Γαλλία πρότεινε συμβιβαστικά τη δημιουργία έλευθέρου κράτους του Δεδέαγατς, με διάδρομο κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής που θα το συνέδεε με την Άδριανούπολη. Οι ΗΠΑ πρότειναν να συμπεριληφθούν στο κράτος αυτό και οι περιοχές της Δυτ. Θράκης που περιείχαν ισχυρές βουλγαρικές μειονότητες. Τη λύση αυτή την τορπίλισε ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ουίλσον, που διαμήνυσε ότι στην Ελλάδα μόνο ή Ξάνθη και Γκιουμουλτζίνα έπρεπε να δοθεί. Λύση που άπέρριψαν ή Γαλλία και Άγγλία.

Άφου μεσολάβησε ή άπόβαση στη Μικρά Άσία και ή συμμετοχή της Ελλάδος στην έκστρατεία στη Μεσημβρινή Ρωσία, το Άνώτατο Συμβούλιο των Μεγάλων Δυνάμεων, κατόπιν έπιστολής του Βενιζέλου, άποφάσισε, πριν από την ύπογραφή της Συνθήκης Ειρήνης με την Βουλγαρία, τη διασυμμαχική κατάληψη της Δυτικής Θράκης. Η κατάληψη του μέν καζά Ξάνθης θα γινόταν από ελληνικά στρατεύματα, των δέ λοιπών με συμμαχικά στρατεύματα των Μεγάλων Δυνάμεων.

Ο στρατηγός Φρανσαι ντ' Έσπεραί, Αρχηγός των Συμμαχικών Στρατευμάτων στην Άνατολή, με σημειώμα του προς τον Έλληνα Άρχιστράτηγο Λεων. Παρασκευόπουλο, στις 3-9-1919 (π.ή.μ.), γράφει: «ή παραχώρησης της Θράκης εις την Ελλάδα θα είναι ή δικαία άμοιβή δια την λαμπράν συμμετοχήν του Έλληνικού Στρατού εις τας έν Άνατολήν έπιχειρήσεις. Η κατάληψις συνεπώς της περιοχής δέον να θεωρηθή όχι ως πολεμική έπιχείρησις, άλλ' ως ειρηνική έπιχείρησις, εκείνοι δέ οι όποιοι θα κληθούν να μετάσχουν εις αυτήν πρέπει να φροντίσουν να διατηρήσουν τον χαρακτήρα αυτόν...». Και ό φι-

λέλληνας στρατηγὸς ὑπεδείκνυε στὴ συνέχεια τρόπους πραγματοποίησεως τῆς εἰρηνικῆς καταλήψεως, ὅπως ὅτι πρέπει οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν ἀποσπασμάτων νὰ παρουσιάζουν ἐχέγγυα πνευματικῆς ὠριμότητος καὶ ἐπιβολῆς. Τελειώνοντας τόνιζε ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς πρέπει νὰ προσπαθῆσαι νὰ δώσει στὸν πληθυσμὸ τῆς Θράκης τὴν ἐντύπωση ψυχραιμίας, μετριότητας, βαρύτητος καὶ δικαιοσύνης, ποὺ ἀποτελοῦν ἀρετές, ποὺ προσελκύουν ὅλες τὶς καρδιὰς τῶν νέων ὑπηκόων. Μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁ Λ. Παρασκευόπουλος ἐξέδωσε τὴ σχετικὴ Ἡμερησία Διαταγὴ, ποὺ κετέληγε: «*Σᾶς ἐξορκίζω παιδιὰ μου, προσέξτε νὰ μὴν παρουσιασθῆ οὔτε τὸ ἐλάχιστο γεγονός εἰς βάρος μας, διότι οἱ ἐχθροὶ μας δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ ἐπωφεληθοῦν αὐτοῦ*». Σχετικὲς ἐντολὲς εἶχε δώσει καὶ ὁ Βενιζέλος ἀπὸ τὸ Παρίσι. Εὐτυχῶς τίποτε τὸ ἀπευκτέο δὲν συνέβη. Ἀντίθετα, ἀπὸ ὅλους ἀνομολογήθηκε ἡ λαμπρὴ διαγωγή τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ καὶ ἰδιαίτερα μὲ ἐπιστολὴ τῆς 23-10-1919 (π.ἡμ) τοῦ Φρανσοῦ ντ' Ἐσπεραὶ καὶ τοῦ ἐπικεφαλῆς τῶν Διασυμμαχικῶν Δυνάμεων στρατηγοῦ Σαρπύ, μὲ ἐπιστολὴ του στὶς 27-10-1919 (π.ἡμ)¹². Τὶς ἐπιστολές, ἰδίως τοῦ Σαρπύ, τὶς ἐξεμαίευσε ὁ Βενιζέλος διὰ τοῦ Παρασκευόπουλου, ὥστε νὰ ἔχει ὡς περγαμνές, διαπιστώσεις ξένων ἡγητόρων, γιὰ νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ στὸν διπλωματικὸ του ἀγώνα.

Β. Ἡ συμμαχικὴ ἀπελευθέρωση.

Στὶς 4 Ὀκτωβρίου 1919, ἡ 9ῃ Μεραρχία ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγο Λεοναρδόπουλο, κατέλαβε τὴν Σάνθη, καὶ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, μέχρι τὶς 7-10-1919 ὑπὸ τὸν Γάλλο Στρατηγὸ Σαρπύ, τὴν ὑπόλοιπη Θράκη μέχρι Κάραγατς (Ὁρεστιάς). Οἱ περισσότεροι στρατιῶτες τῆς 9ῆς Μεραρχίας ἦσαν Ἡπειρώτες, διαπνεόμενοι ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ συμμετάσχουν σὲ στρατιωτικὰ ἐπιχειρήσεις, διότι ἡ Μεραρχία τοὺς δὲν εἶχε προφθάσει νὰ λάβει μέρος

στὸ Μακεδονικὸ Μέτωπο¹³.

Γ. Ἡ ἑλληνικὴ προεργασία.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Βενιζέλος, ἀνέθεσε (29-9-1919) στὸν Χαρίσιο Βαμβακᾶ νὰ προσάψῃε τὰ Ἑλληνικὰ συμφέροντα στὴ Διασυμμαχικὴ Θράκη. Ὁ ἐπίσημος διορισμὸς του, ὡς ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως στὸν Γάλλο στρατηγὸ, ἔγινε ἀργότερα μὲ τὸ Β. Δ/γμα 21-5-1920, ΦΕΚ Γ' 110/23-5-1920. Ὁ Χαρ. Βαμβακᾶς (1872-1952), καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κοζάνη, ἦταν δικηγόρος στὴν Κωνσταντινούπολη, βουλευτὴς Σερβίων καὶ Κοζάνης στὴν ὀθωμανικὴ Βουλὴ (1909-1912). Ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ του ἐπιδίωξε, 1) νὰ ἐπιτρέψουν οἱ Γαλλικὲς Ἀρχὲς τὴν παλινόστηση τῶν ξεριζωμένων 205.337 Ἑλλήνων¹² ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους 2) νὰ προσεταιρισθῆ τὴ μουσουλμανικὴ μειονότητα, μὲ τὴν προσφορὰ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ τροφίμων καὶ φαρμάκων, 3) νὰ συσταθῆ εὐνοϊκὸ γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἐπιδιώξεις Ἀνώτατο Συμβούλιο Ἀντιπροσώπων (5 Ἑλληνας, 5 Μουσουλμᾶνοι, 2 Βούλγαροι, 1 Ἰσραηλίτης, 1 Ἀρμένιος καὶ 1 Λεβαντίνος), καὶ 4) νὰ ἀνατραποῦν τὰ ὑπονομευτικὰ βουλγαρικὰ σχέδια. Οἱ στόχοι αὐτοὶ ἀπέβλεπαν στὴν ἐπίτευξη τοῦ ἀπώτερου σκοποῦ: τὴν ἐπιδικάσεως τῆς Δυτ. Θράκης στὴν Ἑλλάδα.

Ὅμως οἱ Γάλλοι ἔδειξαν διαθέσεις νὰ βοηθήσουν τὴν αὐτονομία τῆς Δυτ. Θράκης ὑπὸ τὴν μορφή γαλλικοῦ προτεκτοράτου ἢ τῆς παραχωρήσεως τῆς στὴ Βουλγαρία¹⁵. Τὴν ἰδέα τῆς αὐτονομίσεως ὑπέθαλπαν καὶ οἱ Βούλγαροι, μὲ σκοπὸ τὴν μεταγενέστερη προσάρτηση τῆς Δυτ. Θράκης, κατὰ τὸ προηγούμενο τῆς Ἀνατολικῆς Ρουμελίας. Στοιχοὺς σχετικοὺς φόβους τοῦ Λεοναρδόπουλου, γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο αὐτό, ὁ Ἑλλήν ἀρχιστράτηγος Λ. Παρασκευόπουλος, στὶς 14-12-1919, τοῦ ἐτόνιζε μεταξύ ἄλλων: «*Μήπως ἐδῶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, δὲν ἔκαμαν τὸ ἴδιον, ἐν Παντισοῖς, Βερροῖα κ.λ.π. δὲν ὤθουν τὸν λαὸν*

νά ζητήση τὸ Γαλλικὸν Προτεκτοράτον; Εἶναι ἀστείον νά φανταζώμεθα ὅτι οἱ Γάλλοι δύνανται νά μείνουν ἐν Θράκῃ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως... Ἔσο ἡσυχος καὶ ἡ Θράκῃ θά γίνῃ Ἑλληνική» καὶ κατέληγε: «...ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συμφέρει εἰς ἡμᾶς εἶναι νά συνεργαζώμεθα ἐν ἀρμονίᾳ μὲ τοὺς Γάλλους καὶ νά ἀποφεύγωμεν τὰς προστριβάς. Οὐδόλως δὲ κωλυόμεθα νά κάμωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν προπαγάνδαν μας, ἰδίᾳ εἰς τὸ Τουρκικὸν στοιχεῖον, ὅπερ πρέπει νά βλέπησιν συχνά καὶ νά ἐξουδετερῆσιν τὴν ἀντίθετον προπαγάνδαν...»¹⁵.

Ὁ Βαμβακᾶς, προσεταιρισθεὶς τὴν μουσουλμανικὴν μειονότητα, ἀνέδειξε Ἕλληνα πρόεδρο (τὸν Ἐμ. Δουλᾶ, ἀπὸ τὸ Κάραγατς) στὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο τῶν Ἀντιπροσώπων, πού προέτεινε στὸν στρατηγὸ Σαρπὺ τὰ ἐφαρμοστέα κυβερνητικὰ μέτρα. Ἡ διανομὴ πρὸς τοὺς μουσουλμάνους δελτίων ἀπορίας γιὰ τὴν παραλαβὴ τροφίμων, συνοδεύθηκε μὲ τὴν προσκόμιση βεβαιώσεως ἀπὸ τὸν Μουφτὴ περὶ τῆς ἀπορίας. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νά μεμφιμοιοῦν κατὰ τοῦ Μουφτῆ, ὁ ὁποῖος δὲν χορηγοῦσε βεβαιώσεις, διότι διέκειτο ἐχθρικά πρὸς τοὺς Ἕλληνες, ὅτι δὲν φροντίζει γιὰ τὴν ἀνακούφισή τους. Κατόπιν ἑλληνικῆς ὑποδείξεως οἱ Τοῦρκοι ζήτησαν ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ Διοίκηση τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Μουφτῆ, μὲ ἄλλον φίλα προσκείμενο πρὸς τοὺς Ἕλληνες. Μὲ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ στίς μετέπειτα ἐκλογὰς οἱ Τοῦρκοι ψήφισαν τὴν ἑλληνικὴν παράταξη, γεγονός πού κατέπληξε τοὺς Γάλλους, καὶ ἀντελήφθησαν ὅτι τὰ σχέδιά τους νά παραμείνουν στὴ Θράκῃ ὡς ἐντολοδόχοι, δυσκολεύονταν¹⁷.

Ἡ ἀπελευθέρωση καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς Δυτ. Θράκης.

Ἡ διασυμμαχικὴ κατοχὴ τῆς Δυτ. Θράκης διατηρήθηκε μέχρι τὸν Μάϊο 1920, ὁπότε, σύμφωνα μὲ τὴ Διάσκεψη τοῦ Σάν Ρέμο στίς 5(18)-4-1920, ἔπρεπε νά ἀπο-

συρθοῦν οἱ Συμμαχικὲς Δυνάμεις καὶ νά ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ ἑλληνικὰς δυνάμεις κατοχῆς. Εἰδικώτερα, ἡ Ἑλλὰς ἐπεκτεινόταν σὲ ὅλη τὴ Δυτικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Θράκῃ, ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στὰ νησιά Ἰμβρο καὶ Τένεδο, καὶ σὲ ὅλο τὸ σαντζάκιο τῆς Σμύρνης καὶ σὲ μερικὸς καζάδες τοῦ σαντζακίου τῆς Μαγνησίας. Οἱ ἀποφάσεις τῆς διασκέψεως τοῦ Σάν Ρέμο ἐπισημοποιήθηκαν μὲ τὴ Συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Στίς 11-4-1920 τὸ Σῶμα Στρατοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἐξέδωσε ἀπόρρητη ὁδηγία, πού προέβλεπε τὴν κατάληψη τῆς Θράκης σὲ δύο στάδια. Στὸ πρῶτο θά καταλαμβάνονταν ἡ Δυτικὴ Θράκη μέχρις Ἐβρου καὶ στὸ δεύτερο ἡ Ἀνατολική¹⁸. Στίς 30-4/13-5-1920 μὲ τηλεγράφημά του ὁ Βενιζέλος πληροφοροῦσε τὴν ἀπόφαση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων περὶ ἀντικαταστάσεως τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων διὰ Ἑλληνικῶν, καὶ ἐτόνιζε τὴ σημασίαν νά ἐμπνεύσουν ἐμπιστοσύνη πρὸς τὸν πληθυσμό, ἰδιαίτερα στὸν μουσουλμανικό, διότι ἔτσι θά διευκολυνθεῖ ἡ κατάληψη τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Ὑπεδείκνυε, τὴ διατήρηση ὅλων τῶν μουσουλμάνων ὑπαλλήλων πού διόρισαν οἱ Γάλλοι, τῶν δημοτικῶν συμβούλων, ἀκόμη καὶ τῶν Βουλγάρων, ἐφ' ὅσον εἶναι διατεθειμένοι νά συνεργασθοῦν εἰλικρινῶς. Τέλος, διετύπωνε τὴν γνώμη νά μὴ θιγῆ ἡ ὑπάρχουσα διοικητικὴ διαίρεση τῶν Καζάδων. Στὴ Βουλγαρία ἐξασφαλιζόταν οἰκονομικὴ διέξοδος διὰ τοῦ Δεδέαγατς, σύμφωνα μὲ πρόταση τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας.

Α. Ἡ ἀπελευθέρωση.

Ἡ 14 Μαΐου 1920 ὀρίσθηκε ἡμερομηνία ἐνάρξεως τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ 9ῃ Μεραρχία ὑπὸ τὸν Ὑποστράτηγο Λεοναρδόπουλο, αἰδηροδρομικῶς μετακινήθηκε καὶ συγκεντρώθηκε στὸ Κάραγατς (Ὀρεσιὰς) -Κουλελί Μπουργκάς (Πύθιο), ἡ Μεραρχία Σερρῶν ὑπὸ τὸν Ὑποστράτηγο Π. Ζυμβρακάκη καὶ μὴ μεραρχιακὰ τμήματα πεζοπορῶντας κατέλαβαν τὶς διαβάσεις πρὸς τὴ Βουλγαρία καὶ συγκεντρώθηκαν

στην Κομοτηνή, ενώ η Μεραρχία Ξάνθης υπό τον Κ. Μαζαράκη-Αινιάνα αποδιβάσθηκε στο Δεδέαγατς. Η Άπελευθέρωση της Δυτ. Θράκης ολοκληρώθηκε σε δύο ημέρες. Ο Βασιλεύς Ἀλέξανδρος την επισκέφθηκε και τὸ ὄνομά του δόθηκε στὸ Δεδέαγατς, μετὰ ἀπὸ τὴν μετονομασία του γιὰ λίγο σὲ Νεάπολη. Οἱ Φρανσοὶ ντ' Ἐσπεραί, εἰδικῶς ζήτησε νὰ μετέχει τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ὁ ὑποστράτηγος Κ. Μαζαράκης-Αἰνιάν, λόγω τῆς συμπαιθείας ποὺ ἔτρεφαν γι' αὐτὸν οἱ Πομάκοι καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Θράκης.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς καταλήψεως χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἀντίδραση ὀφείλεται κυρίως στὴν αἰφνίδια καὶ ταχύτατη ἐνέργεια τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Καὶ ὑπῆρχαν σοβαροὶ κίνδυνοι δημιουργίας ταραχῶν ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων σὲ συνεργασία μὲ Τούρκους, κατὰ τὸ μεσοδιάστημα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γαλλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν Ἑλληνικῶν. Πρὸς τοῦτο κατεβλήθη προσπάθεια νὰ μὴν ὑπάρξει κενὸ ἐξουσίας. Καὶ ἐπιτεύχθηκε αὐτό, μὲ τὴν πρωτοβουλία ὀρισμένων ἀτόμων. Εἰδικώτερα, ἡ Μεραρχία Ξάνθης ἀποδιβάσθηκε στὸ Δεδέαγατς χάρις σὲ ἓνα ἐξαιρετικὸ κατόρθωμα: Χρησιμοποίησε τὴν προβλήτα, ποὺ κατασκευάσθηκε μέσα σὲ μιὰ νύκτα ἀπὸ τὸν δραστήριο καὶ ἰκανὸ ἀνθυπολοχαγὸ τοῦ μηχανικοῦ Διον. Παπαλεονάρδου, μετέπειτα στελέχους τῆς ΔΕΗ. Ὁ ἀξιωματικὸς αὐτὸς εἶχε ἐκπονήσει τὸ σχέδιο καὶ εἶχε συγκεντρώσει τὴν ἀπαιτούμενη ξυλεια ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι συγκεντρώνει ξυλεια γιὰ στέγαση προσφύγων. Ἀκόμα καὶ αὐτὲς οἱ Γαλλικὲς ἀρχές, πλὴν ἐνὸς ἡ δύο ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατηγοῦ Σαρπύ, χάρις στὶς ἐνέργειες τοῦ Ἑλληνα στρατιωτικοῦ συνδέσμου ὑπολοχαγοῦ Ἐμμ. Βακά, ἀγνοοῦσαν τὸν πραγματικὸ προορισμὸ τῆς ξυλείας¹⁹. Ὁ Σταθμάρχης Σουφλίου Φωτ. Ἀξιώτης καθυστέρησε τὴν ἀναχώρηση τῆς ἀμαξοστοιχίας, μὲ τὴν ὁποία ἀποχωροῦσε ὁ Γαλλικὸς στρατός,

προφασισθεὶς βλάβη, μέχρις ὅτου ἀφίχθησαν τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα²⁰.

Μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Δυτ. Θράκης παλινόστησαν οἱ ἐκπατρισμένοι ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους Ἕλληνες 242.969 κατὰ τὴ στατιστικὴ τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἐθνολογικὴ σύνθεση ἀποκαταστάθηκε. Οἱ περιφέρειες Κάραγατς, Σουφλίου καὶ Διδυμοτείχου ἐπανέκτησαν τὸν ἐλληνικὸ τους χαρακτήρα. Οἱ βουλγαρόφωνοι ἐπανήλθαν στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Τοποθετήθηκαν Ἕλληνες κληρικοὶ καὶ δάσκαλοι, καθὼς καὶ ἀπὸ μία δασκάλα σὲ κάθε σχολεῖο γιὰ νὰ διδάξουν καὶ σὲ ἐνήλικες χειροτεχνία καὶ ραπτική. Μετακλήθηκαν ἀπὸ τὴν Κρήτη Μουσουλμανίδες δασκάλες, ποὺ γνώριζαν τὰ ἐλληνικά, γιὰ νὰ διδάξουν στὰ μουσουλμανικὰ νηπιαγωγεῖα. Τὸν Σεπτέμβριο 1920, φοιτοῦσαν 12.000 μαθητὲς καὶ μαθήτριες. Τέλος ἰδρύθηκαν Ὑποκαταστήματα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς στὴν Ξάνθη, Κομοτηνὴ, Ἀλεξανδρούπολη, καὶ Σουφλί.

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΟΪΛΕΝΤΑΚΗΣ

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

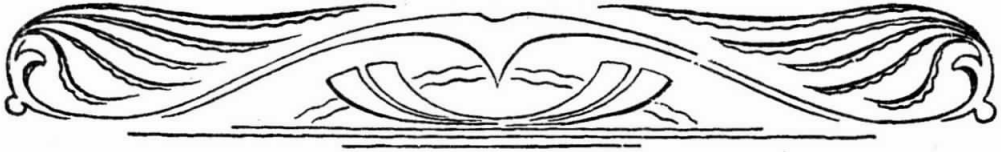
1. ΓΕΣ: Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος στὸν πόλεμο 1918, 1961, σελ. 182.
2. βλ. Σ. Μαρκεζίνη: Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος τόμ. 4ος, σελ. 251. Ὁ Φερδινάνδος μετὰ τὴν παραίτησή του ἀποσύρθηκε στὸ Κοβούργο καὶ ἐπέζησε τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ του Βόριδος (1894-1943) καὶ τῆς κομμουνιστικοποίησης τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Βόρις ὡς Βασιλεὺς εἶχεν εἶπει: «Οἱ στρατηγοὶ μου εἶναι γερμανόφιλοι, ὁ λαὸς μου ρωσοσόφιος, οἱ διπλωμάτες μου ἀγγλόφωνοι καὶ μόνον ἐγὼ εἶμαι βουλγαρόφιλος».
3. Σ. Μαρκεζίνη: Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος τομ. 4, σελ. 273.
4. βλ. τὸ Ὑπόμνημα στὸν Τόμο, Ἐλ. Βενιζέλου: Τὰ Κείμενα τόμ. Β' σελ. 508 ἐπ.
5. Δημ. Βακά: Ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάς, ὁ Ἐλ. Βενιζέλος πολεμικὸς ἡγέτης 1965, σελ. 343.
6. Σ. Μαρκεζίνη: ἀνωτ. σελ. 273.
7. Καλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου: Ἄγνωστες πτυχὲς τῶν ἀγῶνων, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς

- Θράκης, Θρακικά τόμ. 46ος, 1973, σελ. 5.
8. Καλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου: άνωτ. σελ. 4.
9. βλ. τήν έπιστολή, ΓΕΣ: Έπιχειρήσεις εις Θράκην σελ. 173.
10. Ι. Μαζαράκη-Αϊνιάνος: Ό Έλ. Βενιζέλος και οι έθνικές μας διεκδικήσεις στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης, Α΄ Έξάμηνο 1919, άνάτυπο Πρακτικῶν Συμλοσίου για τόν Βενιζέλο (3,4,5-12-1986) Ε.Λ.Ι.Α. 1988, σελ. 253, βλ. Καλ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου: Έλληνικά Προξενεία στη Θράκη, 1977 τόμ. Β΄ σελ. 135 έπ., ΓΕΣ: Έπιχειρήσεις εις Θράκην, σελ. 12, όπου τὰ σχετικά άποδεικτικά τῶν ίστορουμένων έγγραφα.
11. Δημ. Βακά: άνωτ. σελ. 344, ΓΕΣ: Έπιχειρήσεις εις Θράκην σελ. 11.
12. βλ. τίς έπιστολές στο δίβλίο Δημ. Βακά: Ό
- Μεγάλη Έλλάς, ό Έλ. Βενιζέλος πολεμικός ήγέτης, 1965 σελ. 345 έπ. και ΓΕΣ: Έπιχειρήσεις εις Θράκην σελ. 175.
13. ΓΕΣ: Έπιχειρήσεις εις Θράκην σελ. 14.
14. ΓΕΣ: άνωτ. σελ. 16.
15. Ι. Καλογερά: Ό άπελευθέρωσις τής Θράκης, Άρχεϊον Θράκης, τομ. 38 (1975), σελ. 218.
16. ΓΕΣ: άνωτ. σελ. 176., Σ. Μαρκεζίνη: άνωτ. σελ. 301, σημ. 744.
17. βλ. Π. Βαμβακά: Περί τήν άπελευθέρωση τής Δυτικῆς Θράκης, Αθήναι 1986, σελ. 23.
18. βλ. τήν Όδηγία στοῦ ΓΕΣ: άνωτ. σελ. 177.
19. Δημ. Βακά: Ό Μεγάλη Έλλάς, ό Έλ. Βενιζέλος πολεμικός ήγέτης, 1965, σελ. 353.
20. βλ. Π. Βαμβακά: άνωτ. σελ. 37.

ΣΙΩΠΗΣ ΤΡΙΩΔΙΟ

Σάν γρικηθεϊ ή σιωπή
 βροντόλαλη μές στης καρδιάς
 τὰ πλάτη,
 ή σκέψη χρυσοφέρωτη πετῶ
 στα ὕψη, τὰ Θαβώρεια,
 και προσκυνῶ Πατέρα, Θεό,
 τόν Έλεήμονα.
 Στης σιωπῆς τὸ καντηλόφωτο κελλί
 σάν θὰ σταθεῖς,
 όπου ὁ χρόνος «ἄχρονος» μετρῶ,
 ἐκεῖ ή δέηση χρυσόπλοκη ταπεινώση,
 και στεναγμός και δάκρυ, δίνεται
 στη Σαρκωμένη τοῦ Θεοῦ Θεότητα.
 Σκήτη σάν γίνει ή καρδιά
 στης σιωπῆς τὸν «κόσμο»,
 και κεῖ τὸν λογιόμὸ καθάριο
 τὸν χωρέσει,
 ὁ νοῦς τότε ὑψώνεται προσκυνητῆς
 στης Χάριτος τὰ νάματα,
 στο «Πνεῦμα τῆς Ἀλήθειας».

ΦΙΛΗΜΩΝ ΚΑΠΑΣΟΓΛΟΥ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΗΣΑΝ ΑΘΕΟΙ;

Στην εποχή μας γίνεται μιὰ συστηματική προπαγάνδα του ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς ἀθεΐας. Μερικοὶ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν τὴν ἐντύπωση ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἦσαν ἄθεοι. Ὑπερτονίζουν τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία ξεπέρασε τὸ μῦθο μὲ τὸ λόγο καὶ θεμελίωσε τὴν ἐπιστήμη. Αὐτὸ εἶναι σωστό, ἀλλὰ δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι ἀπέρριψαν τελείως τὴν πίστη τοὺς θεοὺς, ὅτι στὴν πραγματικότητα ἦσαν ἄθεοι, ὅπως θέλουν μερικοὶ νὰ τοὺς παρουσιάσουν. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι διατύπωσαν μερικὲς προοδευτικὲς ιδέες περὶ Θεοῦ, πού δὲν συμφωνοῦσαν μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία. Ἀπὸ αὐτὲς παίρνουν ἀφορμὴ μερικοὶ σύγχρονοι ὀρθολογιστές, γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὶς ἀπόψεις τοὺς γιὰ τὴν ἀθεΐα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Ἀπομονώνουν συνήθως μερικὲς φράσεις τοὺς ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο καὶ ἀπὸ τὴ γενικότερη φιλοσοφία τοὺς καὶ τὶς παρερμηνεύουν. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προοδευτικὲς ιδέες τοὺς περὶ θεῶν ἀσχολήθηκαν μὲ πολλὰ ἠθικὰ καὶ μεταφυσικὰ ζητήματα καὶ ἐξέθεσαν βαθυστόχαστες ιδέες. Αὐτὰ ὅλα τὰ παραβλέπουν, τὰ ἀποκρύπτουν ἐντεχνα αὐτοὶ πού προπαγανδίζουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὴν ἀποψη ὅτι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἦσαν καθαρὰ ὀρθολογιστές καὶ ἄθεοι. Βλέπουν καὶ ἐρμηνεύουν ὅλα μὲ τὸ πρίσμα τῶν δικῶν τοὺς ἀθεϊστικῶν ιδεῶν, προβάλλουν τὶς δικὲς τοὺς ιδέες στοὺς ἀρχαίους καὶ θέλουν ἔτσι νὰ μᾶς πείσουν ὅτι ἡ ἀθεΐα συμφωνεῖ μὲ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία.

Ὑπάρχουν πολλὰ βιβλία, πού προπαγανδίζουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὶς ιδέες αὐτές. Ἀναφέρω ὡς παράδειγμα τὸ βιβλίο τοῦ Fritz Mauthner, Ὁ ἀθεϊσμοὺς τῆς ἀρχαιότητος (ἑλλην. ἐκδ. Εἰκοστοῦ Πρώτου, Ἀθήνα 1992). Ὁ σ. ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἔκαμαν μεταφορική χρῆση τῆς γλώσσας, ὅταν μιλοῦσαν γιὰ τοὺς θεοὺς, ἐπομένως στὴν πραγματικότητα δὲν πίστευαν στοὺς θεοὺς, ἦσαν ἄθεοι! Οἱ λέξεις, ὅπως εἶναι γνωστό, ἔχουν κυριολεκτικὴ σημασία, ἀλλὰ καὶ πολλὲς μεταφορικὲς καὶ ἀλληγορικὲς ἐννοίες. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, κατὰ τὸν Mauthner μιλοῦσαν ἀλληγορικά, ὅταν ἀναφέρονταν στοὺς θεοὺς. Μὲ ἄλλα λόγια ἦσαν ἀνειλικρινεῖς καὶ ὑποκριτές, ἀφοῦ ἄλλα ἔλεγαν καὶ ἄλλα πίστευαν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀποδεικνύεται ἀπὸ πουθενά. Ἐπομένως ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ σ. εἶναι σοφιστικὸς καὶ παραπλανητικὸς, χρησιμοποιοῦν αὐτὸ τὸ τέχνασμα τῆς μεταφυσικῆς χρήσεως τῆς γλώσσας, γιὰ νὰ μᾶς πείσει γιὰ τὴν ἀθεΐα τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι δὲν ἀσχολήθηκαν μόνο μὲ κοσμολογικὰ θέματα, δὲν ἐξέτασαν μόνο τὴν ἀρχὴ καὶ τὴ λειτουργία τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ προβλήματα, θεμελίωσαν τὴν ἠθικὴ καὶ τὴ μεταφυσικὴ, ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι θεολόγοι. Γιατί ἀσχολήθηκαν σοβαρὰ καὶ μὲ θεολογικὰ θέματα καὶ διατύπωσαν ὑπέροχες θεολογικὲς ιδέες καὶ ἐξαιρετὲς ἠθικὲς διδασκαλίες. Γι' αὐτὸ οἱ χριστιανοὶ Ἀπολογητὲς τοῦ 6' καὶ 7' αἰώνα μ.Χ. τοὺς θεώρησαν ὡς χριστιανούς, πού ἔζησαν πρὸ

Χριστοῦ. Καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας τοὺς ζωγράφησαν σὲ μερικοὺς νάρθηκες νᾶων!

Μερικοὶ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Ξενοφάνης (570-477 π.Χ.) ἀμφισβήτησαν τὴν πολυθεΐα τῆς ἐποχῆς τους καὶ διατύπωσαν ἀνώτερες ιδέες περὶ Θεοῦ. Ὁ Ξενοφάνης πίστευε ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ἕνας: *«εἷς θεὸς ἐν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος, οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοῖος οὔτε νόημα»* Ἀποσπ. 23. "Ενας εἶναι ὁ μέγιστος καὶ κυρίαρχος θεός, σὲ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, καὶ αὐτὸς δὲν μοιάζει μὲ τοὺς θνητοὺς ἀνθρώπους οὔτε στὸ σῶμα οὔτε στὴ σκέψη. Ὁ Ξενοφάνης ἀνάχθηκε σὲ μιὰ ἀνώτερη ιδέα γιὰ τὸ Θεό. Σημειώνουμε πάντως ὅτι καὶ ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ πολυθεΐα ἔτεινε πρὸς τὸ μονοθεϊσμό, ἀφοῦ δεχόταν τὴν ἀπόλυτη ὑπεροχὴ τοῦ Δία, τοῦ ἐνὸς θεοῦ. Ὁ Ξενοφάνης προχώρησε περισσότερο, εἶπε ὅτι ὁ θεὸς δὲν εἶναι ἀνθρωπόμορφος, γιατί ἂν τὰ ζῶα, ὅπως π.χ. τὰ βόδια ἢ τὰ ἄλογα ἢ τὰ λιοντάρια εἶχαν χέρια καὶ μποροῦσαν νὰ ζωγραφίζουν, θὰ ἔκαμαν τοὺς θεοὺς ὁμοίους μὲ τὸν ἑαυτό τους τὸ καθένα. Ὁ Ξενοφάνης κατηγοροῦσε τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν Ἡσίοδο, γιατί ἀπέδωσαν στοὺς θεοὺς ἀνθρώπινα ἐλαττώματα *«κλέπτειν, μοιχεύειν τε, ἀλλήλους ἀπατεύειν»*. Οἱ θεοὶ εἶναι ἠθικὰ ἀνώτεροι, δὲν ἔχουν τὰ πάθη καὶ τὶς κακίες τῶν ἀνθρώπων. Σὲ ἕνα ἄλλο ἀπόσπασμα ὁ Ξενοφάνης πλησιάζει τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, πού λέει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα. Κατὰ τὸν Ξενοφάνη ὁ Θεὸς *«οὐλος ὄρα, οὐλος δὲ νοεῖ, οὐλος δὲ τ' ἀκούει»* Ἀποσπ. 23. Δηλαδή ὁ Θεὸς εἶναι ὄλος ὄραση καὶ ἀκοή, τὰ βλέπει καὶ τὰ ἀκούει ὅλα, ἀκόμη εἶναι ὄλος νόηση, ἄρα δὲν εἶναι ὑλικός.

Καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι διατύπωσαν ἀνώτερες ιδέες περὶ Θεοῦ. Ὁ Ἀναξαγόρας, π.χ., εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Νοῦς, ὅτι *«Νοὺς διεκόσμησε πάντα»* δηλαδή ὁ Θεὸς πού εἶναι νοῦς, ἔβαλε τάξη στὸ σύμπαν καὶ δημιουργήσε τὸν κόσμον. Πολλὰ

σπουδαῖα πράγματα εἶπαν γιὰ τὸ Θεὸ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητος Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης. Ὁ Ἀριστοτέλης ὄρισε τὸ Θεὸ ὡς πρώτη κινητικὴ ἀρχή, ὡς πρῶτο αἷτιο τοῦ κόσμου, εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι: *«τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον»*. Οἱ ὀρθολογιστὲς ὅμως καὶ οἱ ὑλιστὲς συχνὰ διαβάλλουν τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ προβάλλουν ὡς προμάχους τῶν ιδεῶν τους τὸν Ἡράκλειτο καὶ τὸν Δημόκριτο. Θὰ ἐξετάσουμε τὶς ἀπόψεις αὐτῶν τῶν δύο φιλοσόφων, γιὰ νὰ δοῦμε ἂν πραγματικὰ ἦσαν ἄθεοι.

Ὁ Ἡράκλειτος ἔζησε τὸ 500 π.Χ. στὴν Ἐφεσο. Δὲν ἔχουμε συστηματικὴ ἔκθεση τῶν θεωριῶν του, παρὰ μόνο μερικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυσνόητα. Ὁ Ἡράκλειτος χαρακτηριζόταν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους σκοτεινὸς καὶ δυσνόητος. Θὰ ἐξετάσουμε πάντως τὰ ἐπίμαχα ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν μερικοὶ, γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἦταν ἄθεος. Στὸ ἀπόσπασμα 20 γράφει: *«Κόσμον τόνδε οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ, πῦρ αἰεῖζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ σθεννύμενον μέτρα»*. Αὐτὸν τὸν κόσμον δὲν τὸν ἔκαμε κανένας θεὸς οὔτε κανένας ἀνθρώπος, ἀλλὰ ὑπῆρχε αἰώνια, εἶναι μιὰ ζωντανὴ φωτιά, πού ἀνάβει καὶ σβῆγει μὲ μέτρο. Οἱ ὑλιστὲς προβάλλουν αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα, γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι τὸν κόσμον δὲν τὸν δημιούργησαν οἱ θεοὶ, δὲν τὸν ἐφτιαξε κανένας θεός, ἀλλὰ εἶναι αἰώνιος καὶ ἀναρχος. Ἐπομένως κατὰ τὴ γνώμη τους δὲν ὑπάρχει Θεός! Ὁ Ἡράκλειτος ὅμως δὲν ἐννοεῖ αὐτό, ἀπλῶς πιστεύει στὴν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου, ὅπως καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι φιλόσοφοι. Ὑπάρχουν δύο θεωρίες γιὰ τὸν κόσμον, ἡ μία λέει ὅτι εἶναι ἀναρχος καὶ αἰώνιος καὶ ἡ ἄλλη ὅτι δημιουργήθηκε κάποτε. Ἐχομε τὴ θεωρίαν τῆς αἰωνιότητος καὶ τὴ θεωρίαν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου. Ἡ ἐπιστῆμη σήμερα παραδέχεται ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι αἰώνιος, ὅτι δημιουργήθηκε πρὶν ἀπὸ 15-18 δισεκατομμύρια ἔτη, μὲ τὴ μεγάλη ἔκρη-

ξη (Big Bang). Η σύγχρονη επιστήμη λοιπόν συμφωνεί με τη χριστιανική πίστη, ή οποία λέει ότι ο κόσμος έχει αρχή, αφού δημιουργήθηκε από το Θεό, και θα έχει και τέλος! Η άποψη του Ήρακλείτου ότι ο κόσμος είναι αιώσιος, ότι κάθε 10.000 χρόνια καταστρέφεται και αναγεννάται, δεν είναι δεκτή από τη σύγχρονη επιστήμη.

Άλλα αν και πίστευε ο Ήρακλείτος ότι ο κόσμος είναι αιώσιος, όμως δεν απέριπτε την ύπαρξη των θεών, αφού ρητά τους αναφέρει στο επίμαχο απόσπασμα. Άπλως δεν τους θεωρούσε δημιουργούς του κόσμου, όπως έλεγε η αρχαία ελληνική μυθολογία.

Ένα άλλο επίμαχο απόσπασμα είναι αυτό στο οποίο ο φιλόσοφος αναφέρεται στον ήλιο και λέει: «ήλιος ούχ υπερθήσεται μέτρα, εἰ δὲ μή, Ἐρινύες μιν, Δίκης επίκουροι, ἔξευρήσουσι» (Απ. 94). Ο ήλιος δεν θα ξεπεράσει τὰ μέτρα του, δηλαδή την ταχύτητα, την τροχιά του κ.λ.π. Άλλιως οἱ Ἐρινύες, πού είναι βοηθοὶ τῆς θεᾶς Δίκης, θὰ τὸν βροῦν και θὰ τὸν ἐπιναφέρουν στή θέση του. Ἡ θεὰ Δίκη κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἦταν συμπάρεδρος στο θρόνο του Δία, οἱ δὲ Ἐρινύες ἦσαν χθόνιες θεότητες, πού καταδιώκαν και τιμωρούσαν ὄσους παρέβαιναν τὸν ἠθικὸ νόμο. Ο Ήρακλείτος τις θεωρεῖ ἐφόρους, ἐπόπτες και τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὡς θεϊκὲς δυνάμεις πού διατηροῦν τὴ φυσικὴ τάξη και ἰσορροπία στον κόσμο. Ἐπομένως δέχεται τὴν ὑπαρξη κάποις θεότητας, πού ρυθμίζει τὴ φυσικὴ και τὴν ἠθικὴ τάξη τοῦ κόσμου.

Οἱ ὑλιστὲς ὁμως βγάζουν διαφορετικὰ συμπεράσματα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα. Λένε ότι ὁ ήλιος κινεῖται μόνος του, δὲν τὸν κινεῖ κανένας θεός, ὁ Ἀπόλλων, π.χ., ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι. Ο ήλιος ὑπακούει στή φυσικὴ νομοτέλεια. Αὐτὸ εἶναι σωστό, τὰ οὐράνια σώματα κινοῦνται σύμφωνα με τοὺς φυσικοὺς νόμους, πού ἐφτιαξε ὁ Θεός. Ἄλλὰ ὁ Ήρακλείτος δὲν

λέει μόνον αὐτό. Λέει ότι τὴν κίνηση τοῦ ήλιου ἐπιβλέπουν οἱ Ἐρινύες, κάποιες θεότητες, πού εἶναι βοηθοὶ τῆς Δίκης και τοῦ Δία. Ἐπομένως δέχεται ότι ὁ Θεός ἐπιβλέπει τὴν τήρηση τῶν φυσικῶν νόμων.

Σὲ ἄλλα ἀποσπάσματα ὁ Ήρακλείτος ἐκθέτει πιὸ καθαρὰ τις ἰδέες του γιὰ τὸ Θεό. Ὁ Θεός λέει εἶναι πάνσοφος, ἢ σοφία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τίποτε μπρὸς στή σοφία τοῦ Θεοῦ. «Ἦθος ἀνθρώπειον οὐκ ἔχει γνώμας, θεῖον δὲ ἔχει», ἢ ἀνθρώπινη ὑπόσταση δὲν ἔχει φρόνηση, ἢ θεϊκὴ ὁμως ἔχει. «Ἀνθρώπων ὁ σοφώτατος πρὸς Θεὸν πίθηκος», ὁ πιὸ σοφὸς ἀνθρώπος, μπρὸς στο Θεὸ εἶναι πίθηκος. Ὁ Θεός ὁμιλεῖ συμβολικά, μυστικά, με σημάδια: «Ὁ ἀναξ οὐ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει». Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὁ Ήρακλείτος δείχνει ότι πιστεύει στή μαντικὴ και στο Θεὸ Ἀπόλλωνα. Καὶ σὲ ἄλλα ἀποσπάσματα διατυπώνει γνώμες περὶ θεῶν, πράγμα πού ἀποδεικνύει ότι δὲν ἦταν ἄθεος, ότι εἶχε φιλοσοφήσει ἀρκετὰ περὶ Θεοῦ.

Ὁ Θεός κατὰ τὸν Ήρακλείτο εἶναι σύνθεση τῶν ἀντιθέσεων, ταυτίζεται δηλαδή με τὸ Λόγο, πού εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Ὁ Λόγος συνενώνει μέσα του ὅλες τις ἀντιθέσεις και τις συνέχει. Καὶ ὁ Θεός εἶναι σύνθεση τῶν ἀντιθέσεων, ὅπως λέει σὲ ἕνα ἀπόσπασμα. «Ὁ Θεός ἡμέρη εὐφρόνη, χειμῶν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός». Δηλαδή, ὁ Θεός εἶναι ἡμέρα και νύκτα, χειμῶνας και καλοκαίρι, πόλεμος και εἰρήνη, χορτασμός και πείνα. Ὁ Kirk ἐρμηνεύοντας τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ γράφει γιὰ τὸν Ήρακλείτο ότι «ἡ ἀντίληψή του γιὰ τὸ θεῖο δὲν ἦταν ξεκάθαρα ὑλιστικὴ... δὲν ἀπέριπτε κατηγορηματικὰ κάθε μορφὴ λατρείας»². Σῶνει και καλὰ θέλουν νὰ τὸν ἀποδείξουν ὑλιστὴ και ἄθεο, χωρίς νὰ εἶναι!

Ὁ Ήρακλείτος ταυτίζει τὸ Θεὸ με τὸ λόγο τοῦ κόσμου. Ἄλλὰ και ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου λέγει, εἶναι «λόγος ἐαυτὸν αὐ-

ζων», δηλαδή λόγος πού αυτοαναπτύσσεται. Ὁ λόγος τοῦ Ἡρακλείτου δὲν εἶναι ἡ διάνοια. Οὔτε στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἔχει αὐτὴ τὴν ἔννοια ἢ λέξη λόγος. Στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἡ λέξη λόγος σημαίνει πολλὰ πράγματα, σημαίνει τὸν προφορικὸ καὶ τὸν ἐνδιάθετο λόγο, δηλαδή τὴ σκέψη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναλογία, τὴ σχέση, τὴν αἰτία, τὸ μέτρο. Ὁ λόγος στὸν Ἡράκλειτο εἶναι κάτι τὸ θεϊκὸ, εἶναι ἡ οὐσία πού διέπει τὸν κόσμον καὶ συνέχει τὰ πάντα σὲ μιὰ ἐνότητα. Περισσότερο γιὰ τὸ λόγο φιλοσόφησαν ἔπειτα οἱ Στωικοί! Ἀλλὰ πρῶτος ὁ Ἡράκλειτος προσπάθησε νὰ ἐμβαθύνει στὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου καὶ διατύπωσε ὑπέροχες καὶ βαθύτερες φιλοσοφικὲς ιδέες. Δὲν ἦταν καθόλου ἄθεος, ὅπως τὸν θέλουν οἱ ὑλιστές.

Ἄλλο στήριγμα τῶν ὑλιστῶν εἶναι ὁ φιλόσοφος Δημόκριτος (463-371), ὁ ἰδρυτὴς τῆς θεωρίας τοῦ ὑλισμοῦ, πού λέει ὅτι ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰ σωματίδια, ἄτμητα, τὰ ὁποῖα ὀνόμασε ἄτομα καὶ τὰ θεώρησε αἰώνια καὶ ἀφθαρτα. Καὶ ὁ Δημόκριτος ὅμως δὲν ἦταν ἄθεος, πίστευε ὅτι ὁ κόσμος ἐμπυκνώνεται ἀπὸ πλῆθος ψυχικῶν ἀτόμων καὶ θεῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποκαλύπτονται στοὺς ἀνθρώπους μὲ εἰκόνας³. Σὲ πολλὰ ἀποσπάσματα ὁμιλεῖ περὶ θεῶν. Σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ λέει: «Ζεὺς μινθέεται καὶ πάνθ' οὗτος οἶδε καὶ διδοῖ καὶ ἀφαιρέεται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων», δηλ. ὁ Δίας τὰ ἀνακοινώνει καὶ ὅλα τὰ γνωρίζει καὶ τὰ δίνει καὶ τὰ παίρνει καὶ αὐτὸς εἶναι βασιλεὺς καὶ κύριος ὄλων, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη παλαιότερων σοφῶν. Καὶ σὲ ἄλλο ἀπόσπασμα λέει: «Οἱ δὲ θεοὶ τοῖσι ἀνθρώποισι δίδουσι τὰγαθὰ πάντα καὶ πάλαι καὶ νῦν πλὴν ὀκόσα κακὰ καὶ βλαβερὰ καὶ ἀνωφελέα, τάδε δ' οὔτε πάλαι οὔτε νῦν θεοὶ ἀνθρώποις δωροῦνται, ἀλλ' αὐτοὶ τοῖσδεσιν ἐμπελάουσιν διὰ νοῦ τυφλότητα», δηλαδή οἱ θεοὶ δίνουν ὅλα τὰ ἀγαθὰ στοὺς ἀνθρώπους καὶ παλαιότερα καὶ τώρα. Ἀλλὰ ὅσα εἶ-

ναι κακὰ καὶ βλαβερὰ καὶ ἀνωφελῆ, δὲν τὰ δίνουν οἱ θεοὶ οὔτε παλαιότερα οὔτε τώρα, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐμπλέκονται σ' αὐτὰ ἀπὸ τὴν τύφλα τοῦ νοῦ τους καὶ τὴν ἀπερισκεψία τους. Καὶ πῶς κάτω λέει ὅτι πολλοὶ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς θεοὺς ὑγεία, ἀλλὰ αὐτοὶ μὲ τὴν ἀκρασία τους ὑπομνημονεύουν καὶ βλάπτουν τὴν ὑγεία τους, ὑποχωρώντας στὶς ἐπιθυμίες τους (217 38).

Ὁ Δημόκριτος εἶχε διατυπώσει ὑπέροχες ἠθικὲς διδασκαλίες. Ἄν καὶ ἦταν ἰδρυτὴς τῆς θεωρίας τοῦ ὑλισμοῦ, ὅμως θεωροῦσε ἀνώτερα τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ, ὄχι τὰ ὑλικά. Ἔθετε τὴ φροντίδα τῆς ψυχῆς πρῶτα καὶ ὕστερα τοῦ σώματος. «Ἀνθρώποις ἀρμόδιον, γράφει, ψυχῆς μᾶλλον ἢ σώματος λόγον ποιεῖσθαι», δηλ. οἱ ἀνθρώποι πρέπει νὰ φροντίζουν περισσότερο γιὰ τὴν ψυχὴ παρὰ γιὰ τὸ σῶμα. Ὁ Δημόκριτος ἐπικρίνει αὐτοὺς πού εἶναι ἐκδοτοὶ στὶς ἡδονές, «ἀνδρείος, λέει, οὐχ ὁ τῶν πολεμίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν ἡδονῶν κρείσσων», δηλαδή ἀνδρείος δὲν εἶναι μόνο αὐτὸς πού νικᾷ τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ τὶς ἡδονές. Ἡ εὐδαιμονία κατὰ τὸν Δημόκριτο δὲν ἐγκεῖται στὰ ὑλικά ἀγαθὰ: «εὐδαιμονίη οὐκ ἐν βοσκήμασιν οἰκεῖ οὐδὲ χρυσίῳ ψυχὴ οἰκητήριον δαίμονος». Ἡ εὐτυχία δὲν βρῖσκεται στὴν κατοχὴ πολλῶν ζώων, οὔτε στὸ χρυσάφι, ἀλλὰ στὴν ψυχὴ, πού εἶναι κατοικία Θεοῦ. Οἱ πνευματικὲς ἡδονές εἶναι ἀνώτερες ἀπὸ τὶς ὑλικές: «καὶ μεγάλαι τέρψεις ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ καλὰ τῶν ἔργων», δηλ. οἱ μεγαλύτερες εὐχαριστήσεις προέρχονται ἀπὸ τὴ θέαση τῆς ὁμορφίᾳς τῶν ἔργων (ἐνν. τῆς τέχνης). Ὁ Δημόκριτος πίστευε στὸ Θεό, θεωροῦσε θεοφιλεῖς, δηλαδή ἀγαπητοὺς στοὺς θεοὺς μόνον αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι μισοῦν τὴν ἀδικία.

Τὶς θεωρίες τοῦ Δημοκρίτου ἀνέπτυξε ὁ Ἐπίκουρος (342-327) π.Χ.), ὁ ὁποῖος θεώρησε ὡς ὕψιστο σκοπὸ τῆς ζωῆς τὴν ἡδονή. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς θεωροῦσε ἀνώτερες τὶς πνευματικὲς ἡδονές ἀπὸ τὶς ὑλικές. Ὁ Ἐπίκουρος τήρησε ἐχθρική στάση

έναντι τῆς θρησκείας, γιατί στήν ἐποχή του εἶχε ἐπικρατήσει ὁ συγκρητισμός τῶν θρησκειῶν καί εἶχαν διαδοθεῖ πολλές ἀνατολικές δεισιδαιμονίες. Ἄλλὰ καί ὁ Ἐπίκουρος πίστευε στοὺς θεοὺς, νόμιζε μόνον ὅτι αὐτοὶ ζοῦν σὲ μία οὐράνια μακαριότητα καί δὲν ἀνακατεύονται μὲ τὰ ζητήματα τῶν ἀνθρώπων, γιατί κάτω τέτοιο θὰ διατάρασσε τὴν οὐράνια γαλήνη καί μακαριότητά τους.

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι, ὅλοι, ἀκόμη καί αὐτοὶ ποὺ θεωροῦνται στυλοβάτες τοῦ ὕλισμοῦ, πίστευαν στοὺς θεοὺς. Βέβαια εἶχαν σηματίσει κάποιες ἀνώτερες ιδέες περὶ θεῶν καί δὲν πίστευαν ἀνεξέλεγκτα στὶς εἰδωλολατρικὲς καί μυθολογικὲς παραδόσεις. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἦσαν ἄθεοι, ὅπως θέλουν νὰ τοὺς παρουσιάσουν μερικοὶ ὀρθολογιστὲς καί ὕλιστές, οἱ ὁποῖοι προβάλλουν στοὺς ἀρχαίους τὶς δικές τους ιδέες καί θέλουν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ κάμουν ἔμμεση ἀθεϊστικὴ προπαγάνδα. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιοῦν κάθε μέσο, ἀκόμη ἔντεχνα καί σκοπιμα παραποιοῦν

καί παρερμηνεύουν τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καί φιλοσόφους. Καί δυστυχῶς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ κατορθώνουν νὰ πείσουν πολλοὺς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἐμβαθύνει στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Τὸ κυριώτερο εἶναι ὅτι ἐπηρεάζουν μεθοδικὰ καί συστηματικὰ τοὺς νέους καί τοὺς μαθητὲς τῶν σχολείων, ποὺ εἶναι ἄπειροι καί εὐπιστοι. Πρέπει λοιπὸν νὰ μάθουν οἱ νέοι νὰ μὴν ἀποδέχονται ἀνεξέταστα τὶς γνώμες τῶν διαφόρων προπαγανδιστῶν, ἀλλὰ νὰ ἐρμηνεύουν τὰ πράγματα καί νὰ μελετοῦν τὰ ἴδια τὰ ἀρχαία κείμενα τὰ ὁποῖα περιέχουν ἀνεκτίμητους πνευματικούς θησαυρούς.

Β. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ

1. Κ. Σπετσιέρη, «Εἰκόνες φιλοσόφων εἰς ἐκκλησία», ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τ. 14, 1963-64, σελ. 386-458.
2. G. S. Kirk καί ἄλλων, «Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι», ἑλληνικὴ ἔκδοση τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρυματός τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1988.
3. Ν. Λούβαρη, «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας», ἔκδοση Ἐλευθερουδάκη, ἐν Ἀθήναις, τ. Α' σελ. 56.

ΜΗ ΣΕ ΓΕΛΟΥΝ

*Μὴ σὲ γελοῦν. Ἐλεύθερος κι' ἀνοιχτομάτης στάσου.
Σκῦψε γ' αὐτὶ καὶ σίμωσε ν' ἀκούσης τὴν καρδιά σου.
Καὶ θὰ τὸ νοιώσης κάποτε βαθειά σου νὰ σαλεῦν
τὸ μυστικὸ, τὸ ἀνέκφραστο κι' εἰρηνικὸ αἴσθημά σου:
Κάποιο Θεὸ ἢ ἀσκλάβωτη πάντα ψυχὴ λατρεύει.*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΣ

Ἡ Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ λαὸς τῆς ἀκριτικῆς Μητροπόλεως Πωγωνιανῆς, Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτιος στερήθηκε ἀπὸ τὸν περασμένο Δεκέμβριο τὶς ὑπηρεσίες ἐνὸς ἀπὸ τὰ πλέον διακεκριμένα μέλη τῆς τοῦ κυροῦ Σεβαστιανοῦ Οἰκονομίδη, τὸν ὁποῖον ὁ Κύριος ἐκάλεσε κοντὰ Του. Πέραν τῶν ἀρετῶν ταπεινοφροσύνης, τῆς ἀφιλοχρηματίας, τῆς ἀνιδιοτελείας, τῆς ἀκάματης δραστηριότητός του στὴν ποιμαντικὴ καὶ κοινωνικὴ τοῦ ἀποστολῆ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο τὸν ἀνέδειξε σὲ πρόσωπο μὲ πανελλήνια ἐθνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἀκτινοβολία ἦταν οἱ ἀγῶνες του γιὰ τὸ βορειοηπειρωτικὸ ζήτημα.

Σὲ ἐποχὲς ποὺ ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶχε λησμονηθεῖ τόσο ἀπὸ τὸ ἐπίσημο ἑλληνικὸ κράτος ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοῦ ὁ Μητροπολίτης Σεβαστιανὸς μὲ τοὺς λίγους συνεργάτες του ἦταν ἡ μόνη φωνὴ ποὺ συντηροῦσε ἀνοιχτὸ τὸ μεῖζον καὶ τόσο εὐαίσθητο αὐτὸ ἐθνικὸ θέμα.

Μὲ πενιχρὰ οἰκονομικὰ μέσα ἀλλὰ μὲ πλούσια τὴν ἀγάπη καὶ ἀνεξάντλητη δραστηριότητα καὶ θαυμαστὴ παρηγορία περιέθαλψε φυγάδες καὶ κατατρεγμένους Βορειοηπειρωτῆς ἀδελφούς, ἀφύπνισε κοιμησμένες συνειδήσεις, θύμισε σὲ ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους Ἕλληνες ὅτι πέρα ἀπὸ τὰ ἀλβανικὰ σύνορα ὑπάρχουν ἀλύτρωτοι δασανισμένοι Ἕλληνες, διεφώτισε τὴ διεθνή κοινὴ γνώμη, ὀργάνωσε στὴν Κόνιτσα εἰδικὰ συνέδρια ἐπὶ τοῦ θέματος, ἐξέδωσε τὰ πρακτικὰ αὐτῶν γιὰ εὐρύτερη ἐνημέρωση, καθιέρωσε τὴν ἑορτὴ τῆς 17ης Φεβρουαρίου εἰς ἀνάμνηση τοῦ αὐτονομικοῦ ἀγῶνα τοῦ 1914, ἐγκατέστησε ραδιοφωνικὸ σταθμὸ γιὰ νὰ ἀκούγεται ἡ

ἑλληνικὴ φωνὴ στοὺς σκλαβωμένους Βορειοηπειρωτῆς. Δικαιολογημένα ζήτησε σὰν τελευταία του ἐπιθυμία νὰ ταφῆ στὴ Μονὴ τῆς Μολυβδοσκεπάστου—στὰ τεχνητὰ αὐτὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1914, ποὺ χωρίζουν τὴν σκλαβωμένη μὲ τὴν ἐλεύθερη ἑλληνικὴ Ἠπειρο— γιὰ νὰ μένει ἐκεῖ πάντοτε προστάτης καὶ φύλακας τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων καὶ νὰ συμβολίζει τὸ ἐνιαῖο τοῦ ἠπειρωτικοῦ χώρου.

Γιὰ ὅσους τὸν ἐγνώρισαν ἀπὸ κοντὰ καὶ αἰσθάνθηκαν τὸν ἀγωνιστικὸ του παλμὸ θὰ μένει πάντοτε μέσα τους ζωντανὴ ἡ θύμησή του καὶ θὰ ἐμπνέει τὸ παράδειγμά του κάθε Ἕλληνα πατριώτη ποὺ πονᾷ καὶ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν δικαίωση τῶν ἐθνικῶν μας πόθων.

Ἡ ΓΑΛΛΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ προτεινόμενη ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πλευρὰ ἐξαίρεση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γλώσσες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως προκάλεσε, ὅπως ἦταν φυσικὸ, τὴν ἀντίδραση τοῦ συνόλου τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς χώρας, καθὼς καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου.

Ἡ ὑποβάθμιση ὁμῶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας τὴν ὁποία ἐπιδιώκει σήμερα σὲ εὐρωπαϊκὸ ἐπίπεδο ἡ γαλλικὴ προεδρεία, εἶχε συντελεσθεῖ πρῶτα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας μὲ κυβερνητικὲς ἀποφάσεις καὶ μὲ ἀκριτεῖς καινοτομίες σημαντικῆς μερίδας τῶν λογίων μας καὶ μὲ τὴν σύμφωνη γνώμην τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν. Τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἄλλες εὐρωπαϊκῆς χώρες, ὅπως ἡ Ἰσπανία, ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσας στοὺς

κλάδους τῆς κλασικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐδῶ σημειώνονται μικρὰ δῆματα στὴν ἐπανόρθωση τῶν λαθῶν τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης τοῦ 1976.

Καὶ φαίνεται νὰ ἀγνοοῦμε ἢ νὰ ξεχνοῦμε, πράγμα τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ καὶ τὸ βασικὸ ἐπιχειρημα γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς γαλλικῆς πρωτοβουλίας, γιὰ τὴν ἐξαίρεση τῆς γλώσσας μας ἀπὸ τὶς ἐπίσημες γλώσσες τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινοτήτων, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλώσσα εἶναι ἐν πολλοῖς εἴτε ἀπευθείας εἴτε μέσω τῆς λατινικῆς καὶ μητρικῆς γλώσσας τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν τὶς ὁποῖες, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἐπρόκειτο μὲ πλῆθος ὄρων τὶς ὀρολογίες τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν, ὅπως π.χ. τὴν Ἱατρικὴ καὶ τὶς οἰκονομικῆς ἐπιστήμες.

Ὅπως σημειώνει ἡ Γαλλίδα ἑλληνίστρια καὶ ἀκαδημαϊκὸς Jacqueline De Romilly «εἶναι ἀπίστευτὴ ἡ ἐπίδραση ποὺ ἄσκησαν σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἐποχὲς καὶ σὲ πολλὰς χώρες ὄχι μόνον τὰ ἑλληνικὰ ἔργα καὶ ἡ ἑλληνικὴ σκέψη ἀλλὰ καὶ οἱ ἑλληνικὲς λέξεις».

Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ θὰ ἔπρεπε ἡ γαλλικὴ προεδρεία ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ εὐρωπαῖοι ἑταῖροι νὰ εἶναι διστακτικοὶ σὲ τέτοιες πρωτοβουλίες καὶ νὰ δεῖξουν περισσότερο σεβασμὸ στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα σὰν μητρικὴ τους γλώσσα καὶ νὰ ἀποσυρθεῖ ἡ γαλλικὴ πρόταση, ἡ ὁποία, ἐνῶ δὲν ἐξυπηρετεῖ τίποτε, ὑπονομεύει τὶς βασικὰς ἀρχὰς τῆς ἰσότητος τῶν κρατῶν μελῶν τῆς ἐνώσεως καὶ τὸν σεβασμὸ τῶν ἰδιαιτεροτήτων τῶν πολιτιστικῶν των παραδόσεων καὶ καλλιεργεῖ τὸν ἡγεμονιστικὸ χαρακτήρα τῶν ἰσχυρῶν κρατῶν τῶν μετεχόντων στὴν εὐρωπαϊκὴ ἔνωση.

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΞΟΡΜΗΣΗ

40μελὴς ὁμάδα Χριστιανῶν Φοιτητῶν διέθεσε τὸν χρόνον τῶν χριστουγεννιάτικων διακοπῶν διὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς χειμαζομένους ὀρθοδόξους Σέρβους, προκειμένου νὰ ἐπικοινωνήσῃ μαζί τους καὶ

νὰ προσφέρει μιὰ περιορισμένη, βέβαια, ὑλικὴ βοήθεια, προερχόμενη ὅμως ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῶν ἀδελφῶν χριστιανῶν τῆς Ἀθήνας, ἐκδηλώσεις ποὺ θυμίζουν ἀντίστοιχες ἐνέργειες τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ὅπως περιγράφονται στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Οἱ νέοι αὐτοὶ εἶδαν καὶ ἐζησαν ἀπὸ κοντὰ τὴν τραγωδίαν αὐτὴ τῶν χιλίων καὶ πλέον ἡμερῶν τῶν συνεχιζομένων συγκρούσεων, τὶς καταστροφές, τὴν σπατάλη τοῦ αἵματος –γι' αὐτὸ καὶ μία δεκάδα ἐξ αὐτῶν συμμετεῖχε σὲ ἐθελοντικὴ αἰμοδοσίαν στὰ σερβικὰ νοσοκομεῖα–, τὸν πόνον καὶ τὴν ὀδύνη τῶν πληθυσμῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν καὶ συμμερίσθησαν τὴν ἀνησυχίαν των γιὰ τὴν ἀβεβαιότητα τῶν ἐξελίξεων. Συνάμα ὅμως ἐξετίμησαν τὴν πίστη καὶ τὴν ἐνεργὸ ποιμαντικὴ παρουσία τῶν ἡγουμένων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, οἱ ὁποῖοι συμπαρίστανται, ἐνισχύουν καὶ συγκαουχοῦν μὲ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ὁποίου ἐπιζητοῦν τὸ ἔλεος γιὰ τὴν κατάπαυση τοῦ κακοῦ καὶ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης στὶς δοκιμαζόμενες περιοχές.

Πέραν ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ, παρασχεθεῖσα ὑλικὴ βοήθεια καὶ πνευματικὴ ἐπικοινωνία, πρέπει νὰ ἐξαρθεῖ τὸ γεγονός –καθὼς καὶ πολλῶν παρομοίων ἐκδηλώσεων ἀπὸ Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ Χριστιανικῶν κινήσεων– ποὺ μαρτυροῦν ὅτι σὲ μία ἐποχὴ ἀτομικοῦ καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ ἐπικουρείου πνεύματος, ἡ δύναμη τῆς πίστεως, διασώζει τὸ ἀνθρώπινο καὶ ἐπιτελεῖ ἔργα ἀγάπης.

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ

Στὸ τέλος κάθε χρονιάς εἶναι συνηθισμένο νὰ γίνεται ὁ οικονομικὸς προϋπολογισμὸς τῆς ἐκάστοτε Κυβερνήσεως γιὰ τὸν ἐπόμενο χρόνον. Καί, βέβαια, ἡ προσπάθεια νὰ καλύψῃ τὴν ἀδυναμίαν ἐφαρμογῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ λήγοντος χρόνου, μὲ δικαιολογητικὸ τὴν μείωση τῶν

εσόδων λόγω φοροδιαφυγῶν κ.λπ.

Πέραν ὅμως τῶν οικονομικῶν ἀπολογισμῶν καὶ προϋπολογισμῶν γεννᾶται τὸ ἐρώτημα τί ἐγινε μὲ τὰ ἄλλα μεγάλα θέματα τοῦ Κράτους (ἐθνικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, κ.λπ.) καὶ τί προτίθεται ἡ Κυβέρνηση νὰ κάνει γιὰ τὰ θέματα αὐτά. Ἡ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει ἡ Χώρα μας στὰ θέματα αὐτά δὲν εἶναι καθόλου ικανοποιητική.

Τὰ ἐθνικά μας προβλήματα ἔχουν ὀξυνθεῖ τὴν περίοδο αὐτή.

Ἄλλα καὶ τὰ κοινωνικά προβλήματα (ἀνεργία, ἀπεργία, ὀργανωμένα συμφέροντα ποὺ δυσκολεύουν τὴν ὁμαλή συμβίωση διαφόρων κοινωνικῶν ομάδων, τὰ φαινόμενα διασπαθίσεως τοῦ ἐγγχωρίου πλούτου, ἠθικῆς διαφθορᾶς ἀλλὰ καὶ ἐγκληματικότητας) εἶναι σὲ ἀνησυχητικὸ βαθμὸ αὐξημένα.

Καὶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα τί πρέπει νὰ γίνει γιὰ νὰ διορθωθεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση.

Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι μία καὶ μόνη. Ἡ ἐπιστροφή ὅλων μας στὶς ἀκατάλυτες πνευματικῆς ἀξίες, ποὺ ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δι-

δασκαλία Του μᾶς ἀπεκάλυψε.

Ὅσο ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ αὐτὸν τὸν θησαυρὸ, ὅσο ἀπεμπολοῦμε τὴν Ἑλληνορθόδοξη παράδοση μας καὶ ἀκολουθοῦμε στὴ ζωὴ μας ξενόφερτα πρότυπα ἀτομισμού, εὐδαιμονισμού κ.λπ. δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ διορθωθῇ ἡ κατάσταση ὅσους οικονομικοὺς ἀπολογισμοὺς καὶ προϋπολογισμοὺς καὶ ἂν κάνουμε. Θὰ θελήσουμε ἄραγε νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε αὐτό; Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς προειδοποιεῖ: «Οἱ μακρύνοντας ἀπὸ Σοῦ ἀπολούνται». Μήπως πρέπει νὰ φθάσουμε στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς σκάλας τοῦ κακοῦ (ποὺ λέει καὶ ὁ ποιητής) γιὰ νὰ τὸ καταλάβουμε καὶ νὰ διορθωθοῦμε;

Θέλουμε νὰ πιστεύουμε ὅτι ἡ πείρα τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ ἠθικά μας αἰσθητήρια θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ προλάβουμε τὸ κακό.

Αὐτὸ θέλει νὰ εὐχηθῇ καὶ στοὺς ἀγαπητοὺς ἀναγνώστες τῶν «Ἀκτίνων» ἡ στήλη αὐτῶν τῶν σχολίων μαζί μὲ θερμῆς εὐχῆς γιὰ εὐλογημένο τὸ 1995.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.

«AKTINES». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντὴς Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατροίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ἱπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δεχ. 150. Ἐτησίαι συνδρομὴ, ἐσωτερικοῦ δεχ. 1500, ἐξωτερικοῦ 18 \$ U.S.A. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνη κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Φεβρουάριος 1995

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Μόλις έκυκλοφόρησε:

ΑΡΧ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΑΛΕΞΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΡΑΞΕΝΟ ΤΗΛΕΦΩΝΗΜΑ

Σκηνές και χρονογραφήματα

Ἐπίσης ἀπὸ τῆς Ἐκδόσεως «Ἡ Δαμασκός» ἔχουν κυκλοφορήσει:

Γ. ΒΕΡΙΤΗ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΕΖΑ Ι : ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΕΖΑ ΙΙ : ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ – ΜΟΡΦΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Ο ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ

καὶ ἡ βιογραφία

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΑΣ

(Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ)

Ἐν ὅλῳ κληρῷ ἡ πιὸ πάνω σειρά τῶν βιβλίων τοῦ Γ. Βερίτη καὶ ἡ βιογραφία του, διατίθενται ἀπὸ τὸ βιβλιοπωλεῖο «ΖΩΗ», ὁδὸς Καρύτση ἀρ. 14, 105 61 Ἀθήνα, τηλ. 32 23 560, στὴν εἰδικὴ τιμὴ τῶν δραχ. 7000.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

**Κατάλογος τῶν βιβλίων πού ὑπάρχουν σήμερα
στά γραφεῖα τῶν «Ἀκτίνων»**

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α'.....	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β'.....	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α'..	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β'..	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.....	1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (για ἀγόρια ἀπό 16 ἐτῶν καί ἄνω).....	1500
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ.....	100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ.....	800
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ.....	800
Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' ἔκδοσις).....	300
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ.....	300
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ.....	300
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ.....	300
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ.....	300
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ.....	300

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» πού ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων»: 32 35 023